

AMERİKA'DA İLK TÜRK LOBİSİ: TÜRK TEAVÜN CEMİYETİ (TURKISH WELFARE ASSOCIATION)

Yrd. Doç Dr. Veysi AKIN*

ÖZET

Osmanlı topraklarından Amerika'ya ilk göç hareketi 1860'lı yıllarda gerçekleşti. İlk göç edenler arasında Rumlar, Suriyeliler ve Ermeniler yoğun olarak bulunuyordu. Aynı dönemde iş bulmak, para kazanmak maksadıyla bu ülkeye giden Türkler de mevcuttu. Türkler daha ziyade Doğu Anadolu'dan ve Rumeli topraklarından göç etmişlerdi.

Amerika'ya giden ilk Türkler New York, Detroit Worchester, Lawrence, Younstown, Pittsburg gibi sanayi kentlerine yerleşerek buralardaki fabrikalarda çalıştılar, ilk önceleri dil bilmedikleri için bir hayli zorluk çeken Türkler, dayanışmayı kuvvetlendirmek amacıyla kiraladıkları mekânlarda toplu olarak yaşıyorlar ve boş vakitlerinde Türklerin çalıştırdıkları kahyelerde bir arada bulunuyorlardı. Daha sonra Türk Teavün Cemiyeti adında bir dernek kurarak, Amerika'daki ilk Türk lobisini oluşturdu. Türk Teavün Cemiyeti, kısa sürede Türkler arasında birlik ve dayanışmayı sağladığı gibi Amerika'daki Türk düşmanı kampanyalara da göğüs gerdi. Özellikle Lozan Antlaşması döneminde asılsız iddialarla Türkiye'nin tanınmasını engellemek isteyen Ermeni ve Rumların propagandalarına karşı çıkarak, Yeni Türkiye Devleti lehine hava oluşmasını sağlamıştır. Bunun bir neticesi olarak 1917'de I. Dünya Savaşı nedeniyle kesilen Türk-Amerikan ilişkileri 1927'den itibaren yeniden başlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Amerika, Türkler, Türk lobisi, Türk Teavün Cemiyeti, Yeni Türkiye Devleti.

1. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

THE FIRST TURKISH LOBBIES IN THE UNITED STATES: TURKISH WELFARE ASSOCIATION

ABSTRACT

The first immigrants from Ottoman Empire to United States were arrived in 1860. In fact, first immigrants include not only Turkish people, but Greeks, Syrians and Armenians. The main purposes of immigrations were find good jobs, and made good many. Most of the Turks among Ottomans immigrated to the USA were east part of the Anatolia and Ottoman Europe, called Thrace.

The first Turkish immigrants were settled in Industrial cities such as New York, Detroit, Worchester, Lawrence, Youngstown, and Pittsburg and worked in their different factories. Because of their limitation of English language, they had very difficult time and therefore all of them lived together as a big community. They generally attended Turkish coffee center because they felt more secure. After that, they established "Turkish Welfare Association" and this association was the first Turkish Lobbies in the United States. In short times, TWA made biggest contribution for Turkish community brought them together and played very important roles against Turkish community from other lobbies, for example Greeks and Armenian diasporas lobbies. Particularly, during the Lausanne Treaty, TWA tried to change lots of false arguments and propagandas produced by Armenians and Greeks against new Turkish Republic and made a valuable atmosphere for new Turkish Government in the USA. Because of World War I, Turkish - American relations were blocked in 1917. On the other hand, this relationship has started again in 1927

Key Words

United States, Turkish people, Turkish lobbies, Turkish Welfare Association, New Turkish Republic.

Giriş: Türk-Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan ilişkileri, iki devlet arasındaki ticarî gelişmelere bağlı olarak 19 uncu yüzyılın ilk çeyreğinde kurulabilmiştir. Bununla beraber iki ülke arasında bu tarihten çok evvel de ticaret yapıldığı bilinmektedir. 17 nci yüzyıla kadar geriye götürülen İngiliz bandıralı Amerikan gemilerinin Osmanlı limanlarını ziyaretleri bir kenara bırakılacak olursa, bu ülkeye gelen Amerikan bandıralı ilk gemi *Grand Turk* adını taşımaktadır. *Grand Turk*'ün 1790'lı yıllarda Türk limanlarından aldığı geleneksel Osmanlı ürünlerini Amerika limanlarına taşıdığı ve Amerikan Maliye Bakanlığı'nın ithalât-ihracat istatistikleri 1803 yılı kayıtlarında ilk defa Türkiye için bir sütun açıldığı bilinmektedir¹.

Ancak ticaretin gelişmesi devletler arasındaki ikili siyasî ilişkilerin kurulması ve ticarî anlaşmaların varlığına bağlıydı. Bu amaçla Amerika, 1802'de William Stewart'ı o dönemde dünya ticaretinde önemli yeri olan İzmir'e konsolos olarak atamıştır². Bununla beraber Osmanlı Devleti ile Amerika arasında henüz bir anlaşma yapılmadığından dolayı W. Stewart'ın görevi Türk makamlarınca resmen tanınmış değildi. Stewart, İzmir'de bazı incelemelerden bulunduktan ve Türk-Amerikan ticaretinin geliştirilmesine dair bir rapor hazırladıktan sonra ülkesine döndü. Bu ilk Amerikan görevlisinin raporuna göre iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi için uygun ortam mevcuttu³. Stewart'ın raporundan sonra Amerikalı tacirlerin İzmir'e ve Türk mallarına olan ilgisi arttı. 1824 yılına gelindiğinde İzmir'deki Amerikan şirketlerinin sayısı dörde yükselmişti. Bu şirketlerden birisi aynı zamanda Amerika'nın İzmir Konsolosluğu görevini yürütecek olan David Ofley'in ortağı olduğu "Wodmas and Ofley" firmasıydı. Ne tesadüftür ki, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesi de David Ofley'in konsolos olarak atandığı tarih olan 1824 sonrasına rastlar. Nitekim bu dönemde

1. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2000, s. 9.; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Orhan Fuad Köprülü, "Tarihî Türk-Amerikan Mîtnasebetleri", *Bellekten*, LI/200 (Ağustos) 1987, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 927-947.

2. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 79-80.

3. Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyunlu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri Sempozyumu*, Atatürk Üniversitesi, Yay., Ankara 1985, s. 80.

iki ülke arasında 7 Mayıs 1830 tarihli “*Seyr-i Sefain ve İcra-yı Ticarete Dair*” bir muahede imzalanmıştır⁴. Söz konusu antlaşmanın birinci ve ikinci maddeleriyle tarafların karşılıklı olarak diplomatik temsilcilikler açabilmeleri kabul edilmişti. Bu düzenlemeyle Osmanlı topraklarında fiilen bulunan Amerikan konsoloslukları hukukî statü kazanmış ve tanınmış oluyordu. Bu tarihten itibaren İzmir konsolosluğuna ilâve olarak, İstanbul’a Büyükelçi olarak atanan David Porter’in gayretleri de iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından dikkat çekicidir. David Porter’in talepleriyle kısa sürede Selânik, İstanköy, Bozcaada, İskenderiye, Beyrut, Kudüs, Bursa ve Çanakkale konsoloslukları açıldı, İleriki yıllarda Sivas, Harput ve Erzurum gibi başta Doğu Anadolu olmak üzere Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde de konsolosluklar açılarak, Amerikan temsilciliklerinin Osmanlı Devleti’ndeki sayıları bir hayli artmış oldu⁵. Aynı şekilde bu anlaşma sonrasında Osmanlı Devleti de önce Boston’a bir konsolos atadı. Bunu sırasıyla New York ve Baltimore konsoloslukları izledi⁶. Osmanlı Devleti, bu konsolosluklara ilâve olarak 1867’de Washington’a bir elçi atadı⁷.

Ayrıca bu antlaşmayla Amerika’ya “*en çok kayınları ülke (the most favored nation)*” statüsü tanındı. Bu tarihten sonra iki devlet arasındaki ticaret hacmi artarak devam etti. Osmanlı Devleti, Amerika’dan dokuma, madeni yağlar, şeker, demir-çelik ve silâh gibi işlenmiş ürünler ithal ediyor, buna karşılık afyon, kuru üzüm, kuru incir, tütün ve meyan kökü gibi tarım ürünleri ile yapağı, kilim ve deri mamulleri ihraç ediyordu⁸. Osmanlı ürünleri gün geçtikçe Amerikan pazarlarında daha çok yer almaya başladı. Ti-

4. Bu anlaşmayla ilgili yazışmalar, tartışmalar ve antlaşma metni için bkz. Akdes Nimet Kurat, “*Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebete Ait Arşiv Vesikaları*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* V/8-9 (1967), Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1967, s. 310-340. Ayrıca bu konuda bkz. Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2001, s. 120-134.

5. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 140-149.

6. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 152-159.

7. Kurat, “*Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebete Ait Arşiv Vesikalatı*”, s. 361.

8. İki devlet arasındaki ticaret hacmi 1831’de 560.101 dolar, 1841’de 815.806 dolar, 1851’de 1.005.420 dolar olarak görülmektedir. Bkz. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 162- 164. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Amerika arasında gerçekleşen silâh ticareti de dikkat çekicidir. Osmanlı’nın Amerikan silâhlarına olan ilgisi bu dönemlerde başlamış ve günümüze kadar ikili ilişkilerin seyrine bağlı olarak devam etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Oral Sander-Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silâh Ticareti’nin İlk Yüzyılı 1829-1929*, Çağdaş Yay., İstanbul 1977.

caretin bu şekilde gelişmesi adeta daha sonraki anlaşmalara kapı aralayacak, nitekim 13 Şubat 1862 *Seyr-i Sefain ve Ticaret Anlaşması*, 11 Ağustos 1874 *Suçluların İadesi Anlaşması* ve 11 Ağustos 1874 *Tabiiyet Anlaşması* sırayla gelecektir⁹.

Bunun sonucu olarak Amerika'da düzenlenen uluslararası fuarlarda Türk pavyonları açılmaya başlandı. Buralarda Türk ürünleri sergileniyor ve Türk kültürü tanıtılıyordu. Türk ürünlerinin ABD'de sergilendiği ilk fuar 1876 *Philedelphia Fuarı*'dır. ikincisi ise 1893 *Chicago Fuarı*'dır¹⁰. Bu fuar-da kurulan Türk köyünün içerisinde bir cami, dükkânlar, lokanta ve bir de tiyatro bulunuyordu. Altı ay müddetle açık kalan bu fuar-da Amerikalıların dikkatini en çok Türk köyü çekmişti. Bu fuarın Türk mallarının Amerika'da tanınmasında ve bundan sonraki ticarete önemli bir rol oynadığı bilinmektedir¹¹. Bu konudaki üçüncü fuar ise 1904 *St. Louis Dünya Sergisi*'dir. 30 Nisan-1 Aralık 1904 tarihleri arasında açık kalan sergide "*The Bazaars of Stamboul/İstanbul Çarşıları*" kısmında Osmanlı malları tanıtılmıştır¹².

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticarî ilişkilerin gelişmesine paralel olarak aynı dönemde Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri de görülmeye başlanmıştır. Amerika'nın Türkiye topraklarındaki ilk misyoner faaliyeti "*American Board of Commissioners for Foreign Missions/Yabancı Misyonlar için amerikan Memurlar Heyeti (ABCFM)*" adlı örgütün 1819'da Türkiye'yi programına almasıyla başlamıştır¹³. Amerika-lı misyonerlerin anlayışına göre "*misyoner faaliyetleri açısından Türkiye Asya'nın anahtarı*" özelliğini taşıyordu. Bu amaçla ABCFM misyonerleri

9. Anlaşma metinleri için bkz. Fahri Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 1-19.

10. Bu fuar hakkında geniş bilgi için bkz. Gülsen Sevinç-Ayşe Fazlıoğlu, "1893 Şikago Sergisinin Osmanlılar", *Toplumsal Tarih*, Sayı 92, (Ağustos) 2001, s. 6-9. ilgili çalışmanın İngilizce versiyonu için bkz. Gülsen Sevinç-Ayşe Fazlıoğlu, "*Turkish Participation to 1893 Chicago Exposition*", *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılı* (The Turkish Yearbook of International Relations), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cilt: XXXI-2000/2, s. 21-30.

11. Ahmet Turan Alkan, *Sıra Dışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yay., İstanbul 1989, s. 191-192.

12. Rifat N. Bali, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 261-263, s. 69-71.

13. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şenol Kantarcı, "*Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri*", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1 (Mart-Nisan-Mayıs) 2001, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 2001, s. 139-172.

Pliny Fisk ve Levi Parsons 1820’de ilk defa Osmanlı mülkiine ayak bastılar. Onların araladığı kapıdan Daniel Temple, William Goodel, Josiah Brewer, Elnathan Gridley dahil oldular ve takip eden yıllarda bunu diğerleri izledi.¹⁴ Amerikan misyonerleri faaliyetlerini genellikle eğitim ve sağlık alanında sürdürerek, Osmanlı topraklarında etkili olmuşlardır.¹⁵

1820’lerde bu şekilde başlayan ve gittikçe hız kazanan misyonerlik faaliyetleri, bir süre sonra ticarî ilişkilerin de önüne geçerek, Türk-Amerikan ilişkilerinde belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Bu konuda geniş bir araştırma yapan Uygur Kocabaşoğlu, Misyonerlerin Türkiye’deki faaliyetlerini “*Hazırlık Dönemi: 1820-839*”, “*Yerleşme Dönemi: 1840-1870*” ve “*Hasat Dönemi: 1871-1900*” olarak üç safhaya ayırmaktadır.¹⁶ Misyonerlerin faaliyet gösterdikleri merkezler arasında İzmir (1820), Beyrut (1823), İstanbul (1831), Trabzon (1835), Erzurum (1839), Antep (1847), Sivas (1851), Adana ve Merzifon (1852), Diyarbakır (1853), Urfa, Maraş, Kayseri (1853), Harput (1855), Tarsus (1859) Van (1872) sayılabilir. Amerikalı misyonerler, Osmanlı topraklarında tutunabilmek için özellikle Hıristiyanların ve Yahudilerin yaşadıkları bölgeleri kendilerine hayat alanı olarak seçtiler. Daha ziyade Ermeniler arasında etkili oldular. Yahudiler farklı bir dinin mensuplarıydı. Rumlara, Yunanistan sahip çıkıyordu. Bu iki unsur üzerinde daha az tesir gösteren misyonerler, çeşitli etkenler sebebiyle Ermeniler üzerinde kolay propaganda yapabiliyorlardı¹⁷. Misyonerlerin Osmanlı Ermenileri üzerinde kolay etki bırakmaları üzerine bunun ticarî ve kültürel meyvelerini kısa sürede alan Amerikan resmî makamları bir türe

14. Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika*, s. 3-37.

15. Amerikalı Misyonerlerin özellikle eğitim alanındaki çalışmaları için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika*, İmga Kitabevi Yay., Ankara 2000; Ömer Turan, *Avrasya’da Misyonerlik*, ASAM Yay., Ankara 2003; Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yay., Ankara 1991. Ayrıca bkz. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, TKAE Yay. Ankara 1991; Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine” Ayrıca bkz. David Brewer Eddy, *What Next in Turkey*, The American Board, Boston 1913; Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and The Near East Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Unriversity of Minnesota Press, Minneapolis 1971; Lyber, Albert Howe, *America’s Missonary Record in Turkey: Current History Mag*, February 1924, Misyonerlerin kendi faaliyetlerini anlattığı kitap için bkz. James L. Barton, *Daybreak in Turkey*, Boston, The Pilgrim Press (Second ed.) 1908.

16. Bkz. Kocabaşoğlu, *Anadolu’daki Amerika*, s. 23-164.

17. Bkz. Seçil Akgün, “*Amerikalı Misyonerlerin Ermeni meselesindeki Rolü*”, *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, 1/1 (Mayıs) 1988, s. 1-12.

sonra Anadolu'da konsolosluklar açtılar. Bunlar Ermeniler ve misyonerler için açılan konsolosluklardı. Çünkü o tarihlerde Amerika'nın Anadolu'da misyonerlerden başka vatandaşı bulunmuyordu ve ticarî çıkarları da yoktu. Misyonerler ve Ermeniler göz önünde tutularak Anadolu'da ilk açılan konsolosluk Sivas olup, bunu Erzurum ve Harput takip etmiştir.¹⁸

1830'da imzalanan ilk anlaşma ve kurulan Türk-Amerikan siyasî ilişkileri, I. Dünya Savaşı'na kadar birkaç küçük problem dışında önemli bir sorun olmadan gelişti. Savaşın ilk yıllarında tarafsız kalan ABD, kendi aleyhine gelişen olaylar karşısında 6 Nisan 1917'de Almanya'ya harp ilân etti. Osmanlı Devleti, Almanya'nın savaş müttefikiydi. ABD, her şeye rağmen Osmanlı Devleti ile ilişkilerin devamından yanaydı. Bu sebeple durum Büyükelçi Abram Elkus vasıtasıyla Osmanlı Hükûmeti'ne iletilmişti. Bununla beraber Osmanlı Devleti, müttefiki Almanya'nın baskılarının da tesiri ile 20 Nisan 1917'de ABD'ne bir nota vererek diplomatik ilişkilerin kesildiğini bildirmiştir.¹⁹ Böylece resmen 1830'da kurulan Türk-Amerikan siyasî ilişkileri iki devletin birbirleriyle harp halinde olmamasına rağmen 87 yıl aradan sonra koparılmış oldu. Savaş yıllarında ABD'nin Türkiye'deki haklarını İsveç, Türkiye'nin Amerika'deki haklarını da İspanya elçilikleri gözetecekti²⁰.

Savaş yıllarında Amerika'nın Osmanlı topraklarında hizmet veren 9 hastane, 8 kolej, 24 ortaokul, 369 ilkokul ve 137 kilisesi bulunuyordu. Savaş başladığında bu müesseselerde 151 Amerikalı misyoner ve 1200 yerli çalışan hizmet ediyordu. 1917'de bu sayı önemli derecede azaldı. Sadece 24 Amerikalı misyoner ve aileleri Türkiye'de kalarak çalışmalarını sürdürdüler. Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan misyonları bu dönemde adeta Ermenilere yardım merkezlerine dönüştürüldüler. Amerika'dan toplanan gıda ve giyecek maddeleri bu kurumlar vasıtasıyla savaş yılları boyunca Doğu Anadolu'daki Ermenilere dağıtıldı. Ayrıca Amerika'ya gitmek iste-

18. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine", s. 114-117.

19. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 19.

20. Bilal N. Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası (1923-1927)*, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı :3 (Kasım) 2001, Bu makalenin internet üzerindeki versiyonu için bkz. www.eraren.org/tur/makale/amerikadaermlozbsimsir.htm.

yen Hıristiyanlara da yardımcı oldular. Bunlar, savaşta tarafsız bir ülkenin vatandaşları olduklarından Osmanlı idaresi tarafından hiçbir engellemeyeyle karşılaşmadan faaliyetlerini sürdürdüler²¹.

Savaş bittiğinde Amerika'nın Türkiye'ye bakışı Başkan Wilson'ın Barış ilkelerinde saklıydı. Amerika, yönetimi Türklerin nüfus olarak çoğunlukta buldukları yerlerde Türk hâkimiyetini devam ettirmelerinden yanaydı. Ancak Türklerin nerelerde çoğunluk olduğuna dair coğrafi tespitlerinde yanlışlıklar bulunuyordu. Amerikan makamlarına göre, Doğu Anadolu'da Ermeni nüfus yoğunluğu bulunuyor ve bazı Batı Anadolu şehirlerinde çoğunluk olarak Rumlar yaşıyordu. Amerika, İstanbul merkezli politikalarında sürekli olarak bu durumu göz önünde bulundurmaktaydı. Bununla beraber savaş sonrası Mütareke yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerinin sıklet merkezi değişecek ve Amerikan makamları hem İstanbul'daki Osmanlı Hükûmeti'ni hem de Ankara merkezli Millî Mücadele yöneticilerini dikkate almak zorunda kalacaktır.

Mütareke dönemindeki Türk-Amerikan ilişkilerini iki belgenin ışığında izah etmek mümkündür. Bu iki belge, Amerika açısından "*Wilson İlkeleri*", Türkiye açısından da "*Misak-ı Millî*" metinleridir.

Wilson İlkelerinde Türklere dair şu üç husus yer alır:

1. Boğazlardan serbest geçiş; bu husus Amerika'nın Osmanlı ülkesindeki ticarî çıkarlarıyla alakalıdır.

2. Türklerin hâkimiyetinde yaşayan azınlıklar; bu konu da ABD'nin Türkiye'nin doğusunda kurulacak manda sistemiyle ilgilidir. Bu hususta, General Harbord Heyetinin Doğu Anadolu'daki incelemeleri²² ve Ortadoğu sorununu yerinde tespit etmek için Amerika Başkanının özel temsilcisi olarak bölgede görevlendirilen King-Crane Komisyonu'nun çalışmalarını burada zikretmek yerinde olur²³. Ayrıca Amerikalı gazeteci L. E Browne'in

21. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 387.

22. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, İstanbul 1981.

23. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1973, s. 125.

Türkiye'deki çalışmalarını da unutmamak gerekir²⁴.

3. Türklerin çoğunlukta bulunduğu topraklarda kurulacak Türk idaresi hususu ise, ABD'nin Şark meselesine bakışının bir parçasıdır.

Mütareke döneminde Amerikan kamuoyu da Türkiye'de olup bitenlere kayıtsız değildi. Kamuoyunun bakışını ve bu konuda yönetim üzerindeki etkisini Amerikan gazetelerinden takip etmek mümkündür. Amerikan basınının bu dönemde özellikle Ermeni azınlığı ve Amerikan mandası sorunuyla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Bununla beraber, Yunanlıların Anadolu'yu işgali ve Millîyetçilerin mücadelesine yer veren yazılar da görülmüştür²⁵. 1923 ve sonrası ise Lozan Barış sürecine dair haberler ve gelişmeler Amerikan basınında öne çıkmıştır.

Bu dönemde Türk-Amerikan resmî münasebetlerine gelince; ABD, Türkiye'deki işlerini takip etmesi için Yüksek Komiser unvanıyla Amiral Mark Bristol'ü İstanbul'da görevlendirmiştir. Bristol, bir yandan İstanbul Hükûmeti ve Müttefikler nezdinde resmî işleri yürütürken, diğer yandan da Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Nitekim o, Ankara Hükûmeti'nin kurulmasını müteakip, ülkesinin Millîyetçilerle münasebet kurmasından yana tavır almıştır²⁶. Bununla beraber, Hükûmetinin baskıları nedeniyle Ankara ile ilişkileri, gayri resmî surette yürütmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Ticaret Ataşesi Julian Gillespie ticarî araştırmalar yapmak amacıyla gayri resmî görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya göndermiştir. Gillespie, bu ziyareti sırasında (Aralık 1921-Şu-

24. Gazeteci Browne'in çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Deniz Bilgen, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi, Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Brovnyne'in Faaliyetleri*, Kaynak Yay., Ankara 2004. Bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine yönelik olarak, ABD'nin enerjisini İstanbul Hükûmeti'ne değil de, Millî Mücadeleciler ile temasa harcaması gerektiğini savunan Louis Edgar Browne, Clair Price gibi gazetecilerin gayretlerini de burada zikretmek gerekir. Bkz. Dinç Yaylaler, "Amerika'nın Kemalistler ile İlk Temasları", *Türk Yurdu*, XVIII/124 (Aralık) 1997, Ankara 1997, s. 10-13.

25. Bu konuda yapılmış en geniş çalışma için bkz. Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1974. Ayrıca Amerikan basınında Türklere dair yazların yıllara göre ve gazetelere göre dağılım ve değerlendirilmesi konusunda güzel bir çalışma için bkz. Bilmez Bülent Can, "Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923)", *Toplumsal Tarih*, Sayı:92 (Ağustos) 2001, s. 18-25.

26. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Dinç Yaylaler, "Türk Amerikan ilişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü 1919-1927", *Türk Yurdu* XVIII/125 (Ocak) 1998, Ankara 1998, s. 38-43. Ayrıca bkz. Dinç Yaylaler, "Amerika'nın Türkiye'de Politika Oluşturma Süreci 1919-1923) I-II", *Türk Yurdu* XVIII/133-134 (Eylül-Ekim) 1998, Ankara 1998, s. 17-21 ve s. 164-169.

bat 1922) Mustafa Kemal, Rauf Orbay ve Yusuf Kemal Beylerle görüşmelere bulunmuştur. Amerika'nın bu konudaki ikinci teşebbüsü de 1922 yılında gerçekleşmiştir. Ankara nezdinde resmî olmayan bir temsilci bulundurmak isteyen ABD, Robert Imbre adında bir temsilciyi Ankara'ya göndermiştir²⁷. Türkiye'deki Amerikan misyonerlik kurumları ve başta Chester Grubu²⁸ olmak üzere bazı Amerikan şirketlerinin Ankara hükûmeti nezdindeki teşebbüsleri düşünülecek olursa Amerika'nın bu tavrını anlamak daha kolay olacaktır kanaatindeyim²⁹.

Mütareke döneminde Ankara'nın Amerika siyasetinde ise yukarıda da ifade ettiğimiz gibi "*Misak-ı Milli*" ilkeleri belirleyici olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal Paşa Philedelphia Public Ledger muhabiri Clarence K. Streit'in sorularına, 26 Şubat 1921'de verdiği cevapta bunu çok açık bir şekilde dile getirmektedir. Mustafa Kemal Paşa, kendisine ABD ile ilişkileri soran gazeteciye, "*Amerikanın dostluğundan yararlanmayı kuvvetle arzu etmekteyiz. Amerikan milleti ile hiçbir zaman kendimizi harp halinde adanmedik ve şimdiye kadar Amerikan milletinin bizimle hala diplomatik ilişkiler kurmamış olmasına hayret ediyoruz. Bize gelince, biz diğer devletler karşısındaki siyasî durumumuzdan müstakil olarak ABD ile Misak-ı Milli dâhilinde diplomatik ilişkilerin kurulmasına hazırız. Bu hususu zaten sizin hükûmetinize ihzaz ettik*³⁰" diyerek Amerikan politikasına bakışımı açıklamıştır, işte bu politikanın gereği olarak Millî Mücadele döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan misyoner ve ticarî kuruluşlarına dokunulmamıştır. Atatürk bu dönemde Türk makamlarından Amerikan yardım heyetlerine iyi davranılmasını, kendilerine yardım edilmesini istemiştir. Hatta Ermeni ve Rum çocuklarının barındırılabilmesi amacıyla Merzifon'da yetimhane açılması için şartlara uyması kaydıyla TBMM kararı alınmıştır. Amerikan Yardım Heyetlerine Türkiye'de çeşitli binalar tahsis edilmiştir³¹.

27. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1986, s. 238-240.

28. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, Yaşar Semiz, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926*, Yetkin Basımevi Yay., Ankara 1995.

29. Bu konuda özellikle Amiral Chester'in çalışmaları dikkate değerdir. Bkz. Can, *Chester Projesi*, s. 217-250.

30. Atatürk'ün *Millî Dış Politikası*, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 271-272.

31. Erdal Açıkses, "*Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*" *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 550.

Türkiye, İstiklâl Harbi sonrası uluslararası ilişkilerini dostluk temeli üzerine oturtmuş ve savaş dolayısıyla ilişkilerini kestiği bütün devletlerle yeniden diplomatik münasebetler kurmaya çalışmıştır. Lozan Antlaşması'nı müteakip savaş sırasında hasım bulunduğu İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi devletlerle dostluk anlaşmaları imzalanarak, diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin siyasî ilişkiler kuramadığı tek büyük devlet, Amerika Birleşik Devletleri idi. Bu sebeple Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinde, Lozan Barış Antlaşması sonrasında yaşananlar önemli bir yer tutar. Bu süreçte en önemli gelişme, Türkiye ile Amerika arasında Lozan'da imzalanmış bulunan, Dostluk Antlaşması'nın uzun süre yürürlüğe konulamamasıdır. Bunun en önemli sebebi de Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyalarıdır³². Bu kampanyalar, 1917'de koparılan Türk-Amerikan ilişkilerinin 1927'ye kadar kurulmasını engellemiş bulunmaktadır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin 1927'de kurulmasından sonra iki ülke arasında en önemli gelişme, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni ve güvenlik stratejileridir. Bu dönemde ikili ilişkilerin temelinde güvenlik endişesine dayalı askerî anlaşmalar ön plâna çıkmıştır³³. Bu süreç, 1952'de Türkiye'nin NATO üyesi olmasını beraberinde getirmiş ve Amerika'nın Türkiye'de üsler kurmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması sanıldığı gibi bu ilişkilerin önemini azaltmamış, Amerika'nın Ortadoğu ve Orta Asya politikalarına bağlı olarak, yeni bir seyir izlemiştir.

Amerika'da İlk Türkler ve Türk Teavün Cemiyeti

Amerika'ya İlk Türk Göçleri

20 nci yüzyılın başlarında, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinden iş bulmak ve zengin olmak hayaliyle çok sayıda insan Amerika'ya göç etmiştir. Bu ülkelerin başında İtalya, Sırbistan, Yunanistan ve Osmanlı gelmektedir.

32. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. IX.

33. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara 2000.

Osmanlı coğrafyasından Amerika'ya ilk göçün tarihi tartışılır olmakla beraber bu konuda detaylı araştırmaları bulunan Kemal Karpat, ilk göçün 1860'ta başladığını bildirmektedir. Osmanlı topraklarından gerçekleşen bu göçler, incelenirken Rumeli toprakları, Anadolu ve Suriye'den gidenler şeklinde üç coğrafi afana ayrılmıştır, ilk dönemlerde gidenlerin etnik kimliğini tespit etmek bir hayli zordur. Bununla beraber Osmanlı coğrafyasından Amerika'ya göç edenlerin umumiyetle Ermeni, Rum, Yahudi, Suriyeli ve Türklerden oluştuğu bilinmektedir. Suriye ve Anadolu'dan gidenlerin çoğunluğunu, Hıristiyanlar oluşturmaktadır.³⁴ İlk Müslüman göçmenin ne zaman Amerika'ya gittiği tartışması hep yapıla gelmekle beraber Washington'daki Osmanlı temsilciliği ile merkez arasındaki yazışmalara göre bu tarih en son 1892'ye kadar götürülmekteydi. Osmanlı temsilcisinin 1892 tarihli raporunda Amerika'ya gelen Suriyeli göçmenler arasında Müslümanların da bulunduğu yazılıyor ve daha önceden Harput'tan gelen 10 Müslümandan bahsediliyordu.³⁵ Ancak en son araştırmalara göre Osmanlı topraklarından Amerika'ya göçmen olarak giden (10 Şubat 1857) ilk kişinin İzmirli Hacı Ali olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Ali, ABD'nin askerî işlerde ve kurye taşımacılığında kullanılmak üzere deve tedarik edilmesi projesinde İzmir'e gelen Amerikalı görevlilere yardım etme karşılığında bu ülkeye gitmiş ve Amerikan Askerî Deve Alayı'nda develerin bakımında görev almıştır.³⁶

Osmanlı topraklarından Amerika'ya gerçekleşen göçün sebepleri zama-
na göre değişiklik göstermektedir. Göçmenler arasında iş bulmak amacıyla bu ülkeye gelen fakir köylülerin yanı sıra yüksek okul mezunu ve bazı zenginlerin de bulunması göçün çeşitli sosyo-ekonomik nedenleri olduğu-

34. Kemal H. Karpat, *"Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar, 1860-1914"*, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Çev: Bahar Tınakçı, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 280-282. Bu kitap içerisinde yer alan makalenin İngilizce versiyonu için bkz. Kemal H. Karpat, "The Ottaman Emigration to America, 1860-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press. XVII/2 - 1985. s. 175-209.

35. Karpat, *"Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar, 1860-1914"*, s. 283-284.

36. Hacı Ali, Suriye taraflarında doğmuş ve İzmir'e yerleşmiş, burada Amerikalılarla tanışarak Amerikan ordusunda görevlendirilmek üzere deve toplama işinde kendilerine yardım karşılığı ABD'ne göç etmiş bir kişidir. Burada önce develerin bakımı ile görevlendirilmiş ve sonra bu hizmetin lağvedilmesiyle dramatik bir son yaşamış bahtsız bir göçmendir. Hacı Ali'nin dramatik öyküsü için bkz. Rifat N. Bali, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 261-263.

na delalet etmektedir. Bunlar arasında en önemli etken olarak ekonomik nedenler sayılabilir. Osmanlı ekonomisinin geçirdiği sarsıntılar, geleneksel sanatların gittikçe önemini yitirmesi, yatırımların yok denecek kadar az oluşu Osmanlı gücündeki temel ekonomik sebepler olarak gösterilir. Bunların yanı sıra, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Hıristiyanları da askerlik yapmaya mecbur tutması³⁷ ve misyonerlerin çalışmaları³⁸ da bu göç hareketinde etkili olmuştur. Ekonomik sebepler bütün Osmanlı tebaası üzerinde etkin olurken askere alınma Hıristiyan nüfus ve misyonerlerin çalışmaları da özellikle Ermeni göçünde tetikleyici rol oynamıştır. Bütün bunlara ilâve olarak göçmenlerin Amerika'yı fırsatlar ve zenginlikler ülkesi olarak görme veya bir başka deyişle "Amerikan Rüyası"nı gerçekleştirme düşüncesi de önemli bir etken olarak sayılabilir.³⁹

Kayıtlar arasında bazı farklılıklar olmakla beraber 1820-1930 yılları arasında Osmanlı topraklarından Amerika'ya giden göçmen sayısı Avrupa kısmından 155,136 ve Asya kısmından 205,035 olmak üzere toplam 360.171 kişi olarak gösterilmektedir⁴⁰. Diğer bir kayıttta bu rakamı 1820-1940 yılları arası için 326.314 olarak verilmektedir⁴¹. Bilmez Bülent Can ise bu rakamı yuvarlayarak 300.000 olarak belirtmektedir⁴². Berrak Kurtuluş bu rakamı 326.347 olarak vermektedir⁴³. Osmanlı göçleri konusunda detaylı araştırmaları bulunan Kemal Karpat ise bu durumu 1869-1915 yılları arası

37. Kemal Karpat. "Caliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul 1993, s.36.

38. Kantarcı. "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri", s. 145-149.

39. Göçün genel ve Osmanlı'ya dair sebepleri hakkında bkz. Kemal H. Karpat. *Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar, 1860-1914*, s. 278-281, Başı. *Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşamı Öyküleri*, s.2-25. Amerikan Rüyasına inananların macerası için bkz. Vahdetin Engin, "Amerikan Rüyası Götürüp Yola Çıkan Osmanlı Vatandaşları Yolda Kaldılar", *Hürriyet Tarih*, 17 Eylül 2003, s. 16-17.

40. Bu konuda bkz. Frank Ahmed, "Turks in America: The Ottoman Turk's Immigrant Experience" Columbia International USA 1993'ten naklen Sevgi Ertan, "Amerika'daki Türklerin Tarihi", *Türkler*, C. 20, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 883.

41. Bu konuda bkz. *1975 Annual Report: Immigration and Naturalization Service* (Washington, DC: Government Printing Office, 1976 ve *1996 Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service* (Washington, DC: Government Printing Office, 1997)'den naklen Birol Akgün, "Osmanlı Türklerinin Amerika'ya Göçü", *Türkler*, C. 20, Yeni Türkiye yay., Ankara "002, s. 892.

42. Bülent Can, Jacob C. Hurewitz ve Joseph Grabill'i referans göstererek bu rakamı 1914 yılına kadar yaklaşık olarak 300.000 şeklinde vermektedir. Bu konuda bkz. Can, *Chester Projesi*, s. 89.

43. Berrak Kurtuluş, *Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü*, Alfa Yay., İstanbul 1999, s.52.

için Osmanlı Avrupa'sından 140.833 ve Osmanlı Asya'sından 178.712 olmak üzere toplam olarak 319.545 tespit etmektedir⁴⁴.

ABD kayıtlarına göre bu ülkeye Osmanlı topraklarından 1895-1924 yılları arasında gerçekleşen göçmen sayısı yıllara göre şu şekilde verilmiştir⁴⁵:

Tablo 1: Amerika Birleşik Devletlerine Osmanlı Göçü (1895-1924)

Yıl	Göçmen Sayısı
1895	3.008*
1896	4.308*
1897	4.884*
1898	4.451*
1899	4.516*
1900	4.247*
1901	6.169
1902	6.410
1903	8.647
1904	9.579
1905	10.699
1906	15.864
1907	28.820
1908	21.043
1909	16.521
1910	33.617
1911	24.667
1912	27.269
1913	38.083
1914	-
1915	4.551

44. Bkz. *Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970*, (Washington D.C.)'den naklen Kemal Karpat, "Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar: 1860-1914", s. 293. Ayrıca bkz. Kemal Karpat, "Caliye", s. 35.

45. Bu tablo Kemal Karpat'ın verdiği istatistiklerden hareketle oluşturulmuştur. Bkz. Karpat, "Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar, 1860-1914", s. 293.

1916	1.983
1917	545
1918	58
1919	29
1920	6.966
1921	18.126
1922	3.658
1923	5.946
1924	4.301
Toplam	318.945

Osmanlı topraklarından yapılan göçlerde en büyük etnik grup (%27) Rumlardı. Onları Suriyeliler (% 26), Ermeniler (% 18), Balkan kavimleri (% 12), Yahudiler (% 6) ve Türkler (% 5) takip ediyordu⁴⁶.

Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi Amerika'ya göç eden Osmanlıların ekseriyetini Ermeniler⁴⁷, Rumlar ve Suriyeli Hıristiyanlar oluşturuyordu. Bunlar arasında Türklerin sayısı oldukça az idi. Nitekim 1880-1912 yılları arasında Amerika'ya yapılan göçler hakkında araştırma yapan William Loren Katz, "*Çok Kültürlü Amerikan Tarihinde Büyük Göçler (A History of Multicultural America the Great Migrations)*" adlı eserinde Amerika'ya gerçekleşen Osmanlı göçünü anlatırken sadece Ermeni ve Rumların yaşantılarına dikkat çekerek, Türklerden hiç bahsetmemektedir. Bunun nedeni Türklerin diğer unsurlara göre sayıca az olması veya Katz'ın dikkatini çekmemiş olmasından kaynaklanabilir⁴⁸.

Türkler, Amerika'ya toplu olarak göç etmemişler, münferit veya küçük gruplar halinde gitmişlerdir. Bunların ekseriyetini Amerika'nın misyonerlik faaliyetlerinin sürdürdüğü İstanbul, Merzifon, Harput, Antep, Kayseri,

46. Bu konudaki oranlar hakkında bkz. Bali, *Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, s. 53.

47. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nedim İpek, "*Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü*", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1995, s. 257-280.

48. Bkz. Naki Konyalı, "*Amerika'daki Göçmen Türkler*", *Toplumsal Tarih*, XVI/92 (Ağustos) 2001, s.26.

Diyarbakır gibi merkezlerden gidenler oluşturmaktadır.⁴⁹ Bunun dışında Van, Bitlis, Sivas ve Erzurum gibi Doğu Anadolu illerinden fakirlik sebebi ile göç edenler de küçümsenmeyecek derecedeydi⁵⁰. Ayrıca Rumeli topraklarının kaybı ile Balkanlardan göç eden Rumelililer⁵¹ ile önemli bir yekûn tutmamakla beraber, Amerika'daki Türkler arasında etkin görev alan öğrencileri de burada zikretmek gerekir⁵². Amerika'ya göç eden Türklerin sayıları hususunda da kaynaklar arasında ittifak yoktur. Babası Amerika'ya yerleşmiş Elazığ'lı bir Türk göçmeni olan ve Türklerin bu ülkede yaşadığı tecrübeleri bir kitap haline getiren Frank Ahmed, 1914'e kadar Amerika'ya giriş yapan Türklerin sayısının 45-60.000 civarında olabileceğini belirtmektedir⁵³. Kemal Karpaz bu rakamı 1895-1924 yılları için 18.848 olarak

49. Can, **Chester Projesi**, s. 88-89. Ahmet Emin Yalman bu konuda da şunları söylemektedir. "*Harput cihetlerinde sakin Ermenilerin Amerika'ya muhaceret emelleri Türklerin muhaceretine yol açmıştır. İlk muhaceret edenler. hapishane kaçakları, asker firarileri gibi memleketten uzaklaşmaya şahsi ihtiyaç duyan adamlardır.*" Bkz. Konyalı, "*Amerika'daki Göçmen Türkler*", s. 27.

50. Sabiha Sertel, **Roman Gibi 1919-1950**, Ant Yay., İstanbul 1969, s. 46.

51. Rumeli muhacirleri, daha ziyade Massachusetts Eyaletinde Lovvell, New Hampshire, Manchester, Nashua, Goffstovyn şehirlerinde fabrikalarda ve Chicago'da yol yapımında çalışmaktadırlar. Amerika'ya Türk göçü ile ilgili bir makale kaleme alan Gazeteci Ahmet Emin Yalman, Rumeli'den giden Türkler için şunları yazmaktadır. "*Rumeli'de Nasıç, Grebene kazaları Türk ahalişi Rumca bildikleri cihette Yunanistan'a gidip çiftliklerde çalışmak ihtiyatında idiler. Yunanlıların Amerika'ya muhaceret ettikleri para yapıp geldikleri bunların nazar-ı dikkatini celp etmiş ve on iki, on üç sene evvel içlerinden bir iki sahib-i teşebbüs Yunanlılar arasına katılarak Amerika'ya gitmişlerdir. Amerika'ya yerleşip iş bulunca akraba ve dostlarını iltihaka sevk etmişler, böylece iki kazadan yavaş yavaş yüzlerce geniş tarlalarını bırakıp Amerika'da (New Hampshire) kundura, kereste ve mensucat fabrikalarında çalışmaya başlamışlardır. ...*" Bkz. Ahmet Emin (Yalman), "*Amerika'da Türk Muhacirler*", **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, no: 2, Sene:1 (1332-1334), s. 179-188'den naklen, Konyalı, "*Amerika'daki Göçmen Türkler*", s. 27. Bu durum Dr. Mehmet Fuad Beyin hatıralarında da teyit edilmektedir. Bkz. Mehmed Fuad (Umay), **Amerika'da Türkler ve Gördüklerim**, İstanbul 1339, s. 65 ve 150. Ayrıca bu eserin sadeleştirilerek yeni harflere basılmış kısmı için bkz. **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bir Devrimci Doktorun Anıları**, Günümüz Türkçesine Çeviren: Cahit Kayra, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2003.

52. Ahmet Emin Yalman, öğrencilere dair de şunları ifade etmektedir. "*Smal mektebinden vesaire mekteplerden ikmal-i tahsil niyetiyle gelenlerden bir müddet zahmet çektikten sonra iş bulanlar ve gece dersterine devam suretiyle İngilizce öğrenenler ve tevsi-i malumat edenler varsa da bu gibi gençlerin çoğu tahsili bir tarafa bırakarak ancak geçinebilmeye muvaffak olmuştular, İngilizce bilerek Amerika'ya giden ve ailelerinden muavenet gören birkaç genç vardır ki; muhtelif darülfünunlarda ziraat ve sair şeyler tahsiline ciddi surette çalışmaktadırlar. Diğer birkaç kişi misyoner mekteplerinde mehanen tahsilde bulunmakta ve bunu temin için kendilerini kısmen Hıristiyanlığı kabul etmiş gibi göstermektedirler.*" Bkz. Ahmet Emin Yalman'ın makalesinden naklen Konyalı, "*Amerika'daki Göçmen Türkler*", s. 27.

53. Birol Akgün, "*Osmanlı Türklerinin Amerika'ya Göçü*", **Türkler**, C. 20, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 891. Frank Ahmed'in eseri için bkz. Frank Ahmad, **Turks in America, The Ottoman Turk's Immigration Experience**, Columbia International 1986.

belirtmektedir⁵⁴. Amerika'ya giden Türk göçü üzerine araştırma yapan Rıfat Bali ise 1900-1925 yılları arasında gelen ve kayıtlara Türk olarak geçenlerin sayılarını 2.085 olarak göstermektedir.⁵⁵

Tablo 2: Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Göçü (1895-1924)⁵⁶:

Yıl	Göç eden Türklerin Sayıları
1895	-
1896	-
1897	-
1898	-
1899	-
1900	-
1901	136
1902	165
1903	449
1904	1.482
1905	2.145
1906	2.033
1907	1.902
1908	2.327
1909	820
1910	1.283
1911	918
1912	1.336
1913	2.015
1914	-
1915	0
1916	216

54. Karpat, "Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar, 1860-1914" s. 293.

55. Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 264.

56. 1895-1900 tarihleri arasında göç edenlerin etnik kimlikleri yazılmamaktadır.

1917	454
1918	24
1919	18
1920	140
1921	353
1922	40
1923	237
1924	355
Toplam	18.848

Türk göçmenleri 1920'li yılların başına kadar yabancı kumpanyaların gemileriyle Amerika'ya gittiler. Bu dönemde kısa bir süre *Ottoman-America Kumpanyasına* kiralanın ve New York-İstanbul arasında düzenli seferler yapan *Gülcehal* vapuru Türkleri Amerika'ya taşıdı. Veya bu ülkeden memleketlerine dönüşlerini sağladı.⁵⁷

Amerika'ya göç eden Türklerin büyük çoğunluğu İngilizce bilmediği gibi okur yazar dahi değildi. Türk göçmenlerin ekseriyeti erkek (%93) ve yaş ortalamaları 14 ila 44 arasındaydı. Müslüman kadınların Amerika'ya eşleri ile birlikte gitmemelerinin ardındaki nedenler, gidenlerin para kazanarak geri dönme düşünceleri, çok uzaktaki Hıristiyan bir ülkede Müslüman kadının karşılaşıcağı zorluklar şeklinde sıralanabilir.⁵⁸

Diğer göçmenler gibi Türklerin Amerika topraklarına ayak basmaları göçmen kabul ve karantina merkezi olan Ellis Adası'ndan yapılıyordu. Ellis Adası'na gelen Türkler, dil bilmedikleri ve ilk defa memleketlerinden binlerce kilometre uzakta bulunmanın verdiği duygu ile burada hep birlikte oluyor, Avrupalı göçmenlerin nasıl bir işleme tabi tutulduklarını kaygıyla izliyor ve daha sonra aynı işlemleri yaptırıyorlardı, işlemler sırasında Türk göçmenlerin en büyük sorunu dil bilmemeleriydi. Ellis Adası'nda göçmenleri sorgulayan göç müfettişleri için Türkçe yeni ve bilinmeyen bir

57. "Gülcehal vapuru hakkında yapılan bir araştırma için bkz. Jhonn J. Grabowski, "Cumhuriyetçi Algılayışlar: *Time* ve *Gülcehal*, *Toplumsal Tarih*, Sayı:92 (Ağustos) 2001, s. 10-17.

58. Bali, *Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, s. 264.

dildi. Bu sebeple müfettişler, Müslüman Türk göçmenlerle anlaşabilmek için Türkçe bilen gayri müslimler tercüman olarak kullanıyorlardı⁵⁹.

Türkler ilk önceleri New York, Boston ve Detroit gibi sanayi merkezlerinde yerleşerek buralardaki fabrikalarda kas gücü gerektiren işlerde⁶⁰ ve tarım toplumu bir ülkeden geldikleri için şehir merkezlerine yakın çiftliklerde işçi olarak çalıştılar. Daha sonradan Türklerin yoğun olarak yerleştiği şehirler, Amerika'nın kuzey kuşağında yer alan VVorchester, Lavvrence, Yougnstovvn, Pittsburg, Philadelphia gibi yerleşim yerleriydi⁶¹. Kendi aralarında sıkı bir dayanışma içerisindeydiler. Hemşerileriyle birlikte kiradadıkları bekâr odalarında kalıyorlar, yemeklerini kendileri hazırlıyor ve toplu olarak yaşıyorlardı⁶². Birçok Türk göçmenin oturduğu mahallelerde kahvehaneler açıldı. Buralarda boş zamanlarını değerlendiren Türkler, tavla oynayarak, çay, kahve içerek, güreş tutarak vakit geçirirler ve aynı zamanda sosyal dayanışmanın gereği olarak birbirlerinden ve memleket havadislerinden haberdar olurlardı⁶³. Onlar bu topraklarda kaldıkları müddet-

57. "Gülcehal vapuru hakkında yapılan bir araştırma için bkz. Jhonn J. Grabowski, "Cumhuriyetçi Alglutayışlar: Time ve Gülcehal, Toplumsal Tarih, Sayı:92 (Ağustos) 2001, s. 10-17.

58. Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 264.

59. Amerika'ya gelen göçmenlerin başından geçen hikayeler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 290-339. Amerika'ya ilk giden Türklerle ilgili olarak günümüzde bir proje yürütülmektedir. Sedat İşçi, Rıza Küçükoğlu ve Jhon J. Grabovvski tarafından yürütülen, "Amerika'da ilk Göçmen Türkler-ABD'ye ilk Türk Göçü: 1820-1921" adlı proje, ilk defa 4 Ocak 2003'te Yeditepe Üniversitesi'nde tanıtılmış ve daha sonra 12 Nisan 2003'te Elazığ'da da düzenlenen bir toplantıda ele alınmıştır. Ancak her iki toplantı da proje kapsamının dışına çıkıldığı ve ilmi gerçeklerden ziyade, toplantıların şova dönüştürüldüğü görülmüştür. Proje hakkında Elazığ'daki Sivil Toplum örgütleri, bir değerlendirme bildirisi yayınlamışlar ve projenin sakıncaları üzerinde durmuşlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. "Amerika'deki ilk Göçmen Türkler-ABD'ye Türk Göçü: 1820-1921" başlıklı proje hakkında Elazığ'daki sivil toplum kuruluşlarının ortak değerlendirmesidir" başlıklı yazı. www.elaziz.net/haber/detay/amerikaliharputlular.htm

Proje o dönemde Türk basını tarafından da dikkatle izlenmiştir. Basındaki olumlu haberler hakkında bkz. "ABD'ye göçen ilk Türklerin Hikayesi", 1 Eylül 2003, www.ntvmsnbc.com, Şükran Pakkan, "Amerika'nın ilk Türkleri", Milliyet, 29 Aralık 2002, Cihat Mat, "ABD'ye göç eden Türkler arıyor", Sabah 5 Ocak 2003, Ayda Kayar, "ABD'deki ilk Türkler arıyor", Hürriyet 28 Mayıs 2002.

60. Amerika'deki Türklerin fabrikalardaki çalışma şartlarının zorluğu hakkında geniş bilgi için bkz. Sertel, Roman Gibi, s. 52-53. Mehmed Fuad, Amerika'da Türkler, s. 84-85.

61. 1920'li yılların başında ABD'de tahsil için bulunan Sabiha Sertel, Türkler arasında bir teşkilât kurabilmek için Türklerin yaşadığı şehirleri tespit maksadıyla bir anket düzenlemiş ve bu ankette yukarıda isimleri zikr olunan şehirler önde gelmiştir. Bkz. Sertel, Roman Gibi, s. 53-54. Ayrıca bu konuda bkz. Veysi Akin, Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 2000, s. 131 (Harita)

62. Ertan, "Amerika'daki Türklerin Tarihi", s. 884. ilgili makalenin İngilizce versiyonu için bkz. Sevgi Ertan, "A history of Turks in America", The Turks, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 759-767.

63. Bu konuda bkz. Mehmed Fuad, Amerika'da Türkler, s. 32.

çe hayatlarını Müslüman olarak sürdürdüler, Türk yemekleri yediler, Türk şarkıları ve halk oyunları ile eğlendiler⁶⁴. Memleketleri ile alakalarını kesmediler. Her dönem memleketin içinde bulunduğu durumu yakından merak ettiler. 1908'de Meşrutiyetin ilânını New York'ta büyük bir miting yaparak kutladılar⁶⁵. Millî Mücadele yıllarını ve bu mücadelenin başındaki Mustafa Kemal Paşalarını yakından takip ettiler. Toplu olarak yaşadıkları yatakhane ve kahvehanelerin duvarlarına Mustafa Kemal Paşa ve silâh arkadaşlarının resimlerini astılar. Topraklarından binlerce kilometre ötede kalpleri memleket ateşi ile yanan bu insanlar, İstiklâl Harbi'ne katılmamanın eksikliğini duyarak hiç olmazsa onların yetimlerinin yaralarını sarılması için Türkiye'ye maddî yardımda bulundular.⁶⁶

Amerika'ya ilk giden Türklerin önemli bir çoğunluğu memleketlerine geri döndüler. Bu gün ABD'de Ermeni, Rum ve Yahudilerin olduğu gibi kuvvetli bir Türk lobisinin olmayışının temel sebeplerinden birisi belki de budur. Çünkü şu veya bu sebeple Amerika'ya giden Türklerin hayali sokakları altınlarla dolu bu ülkede bir an önce zengin olmak ve memleketlerine dönmekti. En kısa sürede ev ve arazi sahibi olacaklar ve yanlarında işçiler çalıştırarak hayatlarını refah içerisinde sürdürecektlerdi⁶⁷. Elbette onların bir kısmı bu hayallerini gerçekleştirdiler, çoluk çocukları ile iyi bir hayat sürdürdüler. Ancak zengin olamayıp geri dönenler de vardı. Hayatlarına kaldıkları yerden kendi memleketlerinde devam ettiler. Bir kısmı da Amerika'da kalarak evlendiler ve arkalarında soy isimlerini devam ettirecek nesiller bıraktılar. Evlenmeyip bekâr olarak ölenler ya Hıristiyan mezarlıklarına yarı Türkçe yarı İngilizce adları ile ya da taşlarına çizilen hilal işaretleriyle beraber islâm mezarlıklarına gömüldüler.

Prof. Dr. Sait Halman'a göre 1899-1924 yılları arasında Amerika'ya göç eden Türklerin % 86'sı geriye dönmüştü. Geriye göçün temel nedenleri de,

64. Ertan, "Amerika'daki Türklerin Tarih", s. 884.

65. Cevat Fehmi (Başkurt) tan naklen Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 328., Ayrıca C. Fehmi Başkurt'tun hatıraları için bkz. Cevat Fehmi, "Harikulade Bir Macera", Cumhuriyet 12 Ağustos 1932.

66. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Akın, "Amerika'da Türklerin Millî Mücadele Yetimlerine Yardımları", Savaş Çocukları, Öksüz ve Yetimler, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç, Kırmızı Yay., İstanbul 2003, s. 123-140.

67. Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 348.

memleket hasreti, aile hayatı kurmamaları, bir Müslüman olarak Hıristiyan bir memlekette ölme korkuları ve Amerika'daki 1929 ekonomik buhranı gösterilmektedir.⁶⁸

Türk Teavün Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Kuruluşu

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Türkler, Amerika'nın New York, Detroit, Worcester, Lawrence gibi sanayi şehirlerinde Ermeniler ve Rumlar kadar olmasa dahi nüfus bakımından önemli bir topluluk olmuşlardı. Daha önceden akrabalık, hemşerilik ve arkadaşlık gibi bağlarla aşmaya çalıştıkları sorunlarını, nüfus artışına paralel olarak çok kolay halledemiyorlardı. Türkler artık yaşadıkları şehirlerde kendi kimlikleriyle sosyal bir statü sahibi olmak istiyorlardı. Bu sebeple aralarında dayanışmayı artıracak kurumsal bir yapıya ihtiyaç duydular. Nitekim önlere kendileri gibi Osmanlı topraklarından gelerek Amerika'nın çeşitli şehirlerinde dernek kurarak organize olmuş Yahudi, Ermeni ve Rum cemaatleri de örnek olarak duruyordu. Bunlar arasında özellikle Yahudi derneklerinin sayısal çoğunluğu ve etkinliği dikkat çekmektedir⁶⁹. Daha sonra Ermeni ve Rum dernekleri gelmektedir.

Türklerin Amerika'da ilk cemiyet kurma teşebbüsü mevcut bilgilerin ışığında 1910'lu yılların başında Chicago'da gerçekleşmiştir. Ancak halisane niyetlerle kurulan bu cemiyeti yaşatmak mümkün olmamıştır. Bu teşebbüs Ahmet Emin Yalman tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Türk şimendifer amelesini ziyaret ettiğim zaman Chicago'da sakin bir iki Türk, civardaki Türkler arasında muavenet müteakibin temini, Amerika'yı tanıyıp anlamaya çalışması ve muntazam içtimalar ve eğlenceler tertibi fikirleriyle bir cemiyet teşkiline çalışmaktaydılar. Vagondan vagona

68. Talat S. Halman, "Amerika Türkler?", *Yeni Türkiye*, Sayı: 16 (Temmuz-Ağustos) 1997 s. 2130-2135.

69. İlk Yahudi dernekleri *Union and Peace Society*/ittihacı ve *Sulh Cemiyeti* (1899 New York), *The Oriental Progressive Society*/Şark Terakki Cemiyeti (1904) isimlerindeydi. Yahudi derneklerinin isimleri hakkında bkz. Bali, *Amerika'ya Göç Eden ilk Türklerin Yaşam öyküleri*, s. 100-101. Ermeniler daha ziyade Taşnak ve Hınçak örgütleri etrafında toplanmışlardı. Ermeni diasporasının ilk örgütlenmesi bu cemiyetler vasıtası ile olmuştur. Bkz. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine", s. 105.

gidip bu tasviri izah ettikleri sıra ben de hazır bulundum. Cemiyete iştirak teklifini dinleyip, anlamadan kabul eden olmadığı gibi, tetkik ettikten sonra da ret eden olmadı”

Cemiyet, kira ödememek maksadıyla Chicago Commence adında bir sosyal derneğin binasında kendisine tahsis edilen küçük bir odada kurulmuştur. Ancak ilk toplantısından sonra herhangi bir faaliyet gösteremeyerek kapanmıştır⁷⁰.

Türklerin bu konuda ikinci teşebbüsü 1921’de New York’ta olmuştur. Bu ikinci teşebbüs başarı ile neticelenmiş ve *Osmanlı Teavün Cemiyeti* adı ile kurulan bu demek, Amerika’da ilk Türk lobisi olma sıfatını kazanmıştır. Cemiyetin kurulduğu dönem, Türk-Amerikan ilişkileri açısından çok önemlidir. I. Dünya Savaşı sona ermiş, savaş dolayısı ile koparılmış bulunan Türk-Amerikan İlişkileri yeniden düzelmeye eğilimine girmiştir. Ancak bu ilişkinin kurulmasından rahatsızlık duyan kitleler, ikili ilişkilerin kurulmasını engellemek istemektedirler. Bunların başını Ermeni ve Rum lobileri çekiyordu. Bu gruplar, savaş boyunca olduğu gibi bu döneminde de Türkler aleyhine propaganda yaparak, Amerikan kamuoyunu etkilemekteydiler. Bu lobiler, Türklük aleyhtarı propagandalarla aynı zamanda Amerika’da yaşayan Türkleri de hedef seçmekteydiler. Ermeni ve Rum baskısı karşısında kalan Türkler, bu ülkede iş bulmakta ve çevre kurmakta zorlanıyordu, işte böyle bir dönemde kendi aralarında sosyal dayanışmayı güçlendirmek, Ermeni-Rum lobilerinin faaliyetlerine göğüs gerebilmek ve Anadolu’daki savaş mağdurlarına yardım yapabilmek maksadıyla New York’ta yaşayan bir avuç Türk, Sabiha-Zekeriya (Sertel) çiftinin önderliğinde bir araya gelerek, bir dernek kurmak fikri etrafında birleştiler⁷¹. Bu konuda gerçekleşen ilk toplantı yeri hakkında anılarında bilgi veren Sabiha Sertel, “*Bir kış gecesi idi. Yağmur çiseliyordu. Bowri’nin karanlık sokaklarından geçtik. ... Kahvehane kapısından girdiğimiz zaman göz. gözü görmüyordu*” diyerek toplantının köhne bir yerde yapıldığına işaret etmektedir. Ayrıca toplantıda “*Ben memleketten geliyorum. Şimdi orada bir bağımsızlık savaşı yürütüyor. Anadolu’daki kardeşlerimiz bu davaya başlarını koydular. Yunanlıla-*

70. Ahmet Emin Yalman’ın makalesinden naklen, Konyalı, “*Amerika’daki Göçmen Türkler*, s. 28.

71. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 48. s. 45-52.

ra, yedi devlete karşı savaşıyorlar. Bizim de buradan onlara yardım etmemiz gerekir. Yardım sade para ile olmaz. Biz onlara çeşitli şekillerde yardım edebiliriz. Eski elbiselerimizi gönderebiliriz. Müsamereler tertip eder, yardım edebiliriz. Fakat her şeyden önce teşkilatlanmalıyız. Bu teşkilât hem burada yaşayanların daha iyi yaşamalarına hizmet etmeli, hem de memlekete ne yardım yapmak mümkünse onu yapmalıdır⁷²” sözlerini sarf ederek bir açış konuşması yapmıştır. Konuşmadan da anlaşılacağı gibi cemiyet kurmaktan birinci maksat Anadolu'ya yardım etmektir. Bu konuşma toplantıya katılan Türkler arasında tesir göstermiş ve cemiyetin kuruluşunu tamamlamak için ikinci bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır.

İkinci toplantı, New York'un kenar mahallelerinden birinde küçük bir sinema salonunda gerçekleşti. Bu aslında derneğin kuruluş toplantısıydı. Derneğin adını *Osmanlı Teaviin Cemiyeti/The Ottoman Welfare Association* olarak koydular⁷³. Bu ad daha sonra yeni katılan üyelerin teklifiyle *Türk Teaviin Cemiyeti/Turkish Welfare Association (Türk Teaviin Cemiyeti)* olarak değiştirildi.⁷⁴

Cemiyetin kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kuruluş döneminde Cemiyetin başkanlığını yapan Sabiha Sertel, bu konuda bilgi verirken “bu tarihte Anadolu'da Sakarya Savaşı'nın hazırlıkları devam ediyordu⁷⁵” diyerek, bize bir işaret vermektedir. Bu bilgi dikkate alınacak olursa, Temmuz-Ağustos 1921 cemiyetin kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir.

72. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 45-52.

73. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977, s. 104. Cemiyetin adı bazı kayıtlarda *Osmanlı Refah Cemiyeti* olarak geçmektedir. Bkz. *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)*, İstanbul 1986, s. 48. Bazı araştırmacılar da cemiyetin adını İngilizce olarak “*Turkish Aid Society*” şeklinde vermektedir. Bu durum kanaatimizce tercüme tekniğinden kaynaklanmaktadır. Bkz. Akgün, “*The Turkish diaspora in The United States and Its Role in Promoting Turkish-American Relations*”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ/The Turkish Yearbook of International Relations (Special Issue on Turkish-American Relations)*, Number XXXI 2000/2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 2001, s. 105.

74. Cemiyetin isminin değiştirilmesi teklifi toplantıya katılanlar arasında bir hayli tartışma konusu olmuştur. Üyelerin bir kısmı ismin aynen devamından yana olmuşlar ve tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bu konuda Sabiha Sertel Hatıralarında şunları anlatmaktadır. “*Cemiyetin adı değiştirildi. Türk Teaviin Cemiyeti oldu. Üyelerin bir kısmı Türk Teaviin Cemiyeti olmasına itiraz ediyor. “Osmanlı Teaviin Cemiyeti” olarak kalmasını istiyorlardı. Arnavutlar ve Kürtler, Osmanlı Teaviin Cemiyeti olmasında ısrar ettiler. Fakat çoğunluğun kararı kabul edildi.*” Bkz. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 48.

75. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 43.

Cemiyetin kurucuları arasında Mühendis Hamdi, Salih Zeki, Naci ve Taşköprülü İsmail Beyler gibi yaşadıkları semtlerde Türkler arasında nüfuz sahibi olan kişilerin yanı sıra, tahsil amacı ile New York'ta bulunan Sabiha (Sertel)⁷⁶ Hanım ve Zekeriya (Sertel)⁷⁷ Bey bulunuyordu, ilk kongrede Cemiyet başkanlığına getirilen Sabiha Hanım, Türkiye'ye döndüğü Temmuz 1923'e kadar bu görevini başarı ile sürdürmüştür.⁷⁸

Türk Teavün Cemiyeti, ilk faaliyetlerini New York ile sınırlandırmıştı. Kısa sürede faydalı çalışmaları ile Türkler arasında ün yapan cemiyet, Türklerin çalışma zamanları dışında vakitlerini geçirdiği bir merkez haline geldi. Cemiyet binası Türk bayraklarıyla süslenmiş ve salonların duvarlarına Millî Mücadele kahramanlarının resimleri asılmıştı⁷⁹. Kısa sürede cemiyete olan ilgi arttı. Özellikle de tahsil hayatı için New York'a gelmiş olan Türk öğrenciler, cemiyette aktif görev almaya başladılar. Bu üye sayısının ve faaliyetlerinin çoğalmasına sebep oldu. Kuruluşundan sonra cemiyete katılan ve çalışmalarda aktif rol üstlenen şahıslardan bazıları şunlardır. Üniversite talebesi Rahmi Kolçak, Mühendis Seyfi, Sinema Operatörü İsmail Hakkı Beyler⁸⁰. Bu merkezin dışında New York'ta Türklerin vakitlerini geçirdikleri dört adet Türk kahvesi de mevcuttu. Bunlar Türkiye'deki kahvelerden farklı olarak kahvaltı ve yemek hizmetleri veren, memleket hasretinin giderildiği ve memleket konularının konuşulduğu mekânlardı. Bu işyerlerinin duvarları da cemiyet merkezinde olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa ve silâh arkadaşlarının resimleri süslüydü.

76. Sabiha Sertel, 1895'te Selanik'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. Selanik'in Osmanlılar tarafından kaybı üzerine ailesi ile birlikte İstanbul'a geldi. Zekeriya Sertel ile evlendi. Sosyoloji tahsili görmek üzere 1919'da ABD'ne gitti. Burada Türk Teavün Cemiyeti'nin kuruluşunda ve ilk faaliyetlerinde görev aldı. Cemiyetin ilk başkanıdır.

77. Selanik'e bağlı Usturumca'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1890'da doğan Zekeriya Sertel, Selanik ve Edirne'de tahsil hayatını tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı, ilk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Rumeli gazetesinde yazılar yazdı. Selânik'in Yunanlılar tarafından işgali sonrası İstanbul'a gelerek Tasvir-i Efkâr'da çalıştı. Aynı zamana hukuk tahsili gördü. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde sosyoloji tahsili gördü, İstanbul'da Turan adlı bir gazete çıkardı. Bu arada Sabiha Hanımla evlenerek, 1919'de eşiyile birlikte gazetecilik tahsili görmek üzere ABD'ne gitti. Amerika'da yaşayan Türkler arasında dayanışma ve birliğin sağlanmasında önemli rol oynadı.

78. Melmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 16.

79. Melmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 31-32.

80. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 48.

Üye sayısı ve etkinliğinin artması ile ödenen aidatlar ve yardımlara paralel olarak cemiyetin maddî sıkıntıları kısa sürede ortadan kalktı. Cemiyet, New York'un dışında da faaliyet gösterme kararı aldı. Öncelikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehirlere şubeler açılacaktı. Bu amaçla bazı şehirlerde anketler düzenlenerek Türklerin hangi şehirlerde yoğun olarak yaşadıkları ve nüfusları tespit edildi. Anket neticesine göre, Türklerin Detroit, Worcester, Lawrence, Youngtown, Pittsburgh ve Philadelphia'da diğer yerlere nazaran daha yoğun oldukları anlaşıldı⁸¹, ilk şube, Detroit'te açıldı. Sabiha Hanım'ın verdiği bilgilere göre, diğer şehirlerde de şubeler açıldığı bilinmekteydi de elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Faaliyetleri

Amerika'da Yaşayan Türk Vatandaşlara Yardımları

Türkler, Amerika'da daha ziyade ülkenin kuzeydoğusunda yaşamaktaydı. Bunların önemli bir çoğu Detroit'te ve New York'ta idiler. Detroit'te olanlar, ekseriyetle Ford otomobil fabrikasında çalışıyorlardı. New York'ta yaşayanlar çeşitli meslek guruplarına dağılmışlardı. İçlerinde kendi iş yerlerini açanlar da mevcuttu. Chicago'da bulunanlar, daha ziyade yol inşaatlarında iş bulabilmişlerdi. Diğer şehirlerde yaşayanlar da genellikle mensucat fabrikalarında işçi olarak çalışmaktaydılar, işçilerin ekseriyeti haftalık 20 dolar civarında bir ücret almaktadır. Bunun çok azını kendi ihtiyaçları için sarf ederlerken, bir kısmını memleketlerine gönderiyorlar ve bir kısmını da kara gün dostu olarak biriktiriyorlardı. Amerika'ya gelen Türk göçmenleri çoğunlukla fakir insanlardı. Hayatlarını daha kolay devam ettirebilmeleri için genellikle toplu olarak yaşıyorlar ve birbirleri ile dayanışma içindedirler. Başlangıçta var olan bu dayanışma *Türk Teavün Cemiyeti*'nin kurulması ve Türklerin cemiyete teveccüh göstermesiyle daha da artmış ve kurumsal hale gelmiştir.

Türk Teavün Cemiyeti, kuruluşunu müteakip öncelikle New York'taki Türkler arasında dayanışmayı sağlamış ve daha sonra diğer şehirlere el atmıştır. Türklerin bu ülkede karşılaştıkları sorunların başında dil bilmemek,

81. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 48.

fakirlik, Türkiye'deki ailelerinden haber alamamak ve Ermeni-Rum lobisinin Türkler üzerinde yarattığı psikolojik baskılar gelmektedir. Şimdi sırasıyla *Türk Teavün Cemiyeti*'nin bu konulardaki çalışmalarını inceleyelim.

Göçmenlerin Dil Sorunu ve Cemiyet

Amerika'da yaşayan Türklerin en büyük problemi yaşadıkları ülkenin dilini bilmemektir. Belki de bu ülkeye göç etmek için daha gemiye bindikleri ilk gün önemini anladıkları bu sorunun zorluklarıyla esas olarak göçmenlerin Amerika'ya ayak bastıkları Ellis Adası'nda karşılaştılar, İngilizce bilmeyen Türk göçmenlerin sorgulanmasında Türkçe bilen gayri müslim tercümanlar kullanılıyordu⁸². Ellis Adası'ndaki sorgulamadan sonra Amerika'nın çeşitli şehirlerin yerleşen Türkler, İngilizce bilmemenin sıkıntılarını buradaki yaşamlarında da çekiyorlardı. Özellikle iş bulma konusunda zorlanıyorlardı. Mutlaka bir hemşerisi veya bir başka Türk arkadaşından yardım almak zorundaydılar. Ancak sorun iş bulmakla bitmiyor bundan sonra da dil bilmemek, onların temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda bireysel hayatını etkilediği gibi, çevreyle uyum sağlamları hususunda sosyal hayatlarını da olumsuz rol oynuyordu. Cemiyet, ilk önce bu konuya el atarak, İngilizce kurslar düzenledi. Bu amaçla New York'ta büyük bir bina kiralandı. Bu bina zamanla sosyal bir merkez haline geldi. Dil kurslarının yanı sıra çalışma hayatına dair konferanslar düzenlenmeye başlandı.⁸³

Yeni Gelen Göçmenler Sorunu ve Cemiyet

ABD, bugün olduğu gibi o dönemde de resmî yollardan göçmen kabul eden bir ülkedydi⁸⁴. Hiçbir ülkenin tarihi ABD'ninki kadar göçmenlerle ilgili değildir. Kıtanın keşfini müteakip bu coğrafya muhtelif sebeplere bağlı olarak göçmenlere vatan olmuştur. ABD, bağımsızlığını kazandıktan sonra sistemli bir şekilde göçmen kabul etmiştir. Amerikan resmî kayıtlarına göre, 1890 ilâ devletin kısıtlamalar getirdiği 1921 yılına kadar yaklaşık 19 milyon göçmen kabul ettiği bilinmektedir. Bu göçmenlerin çoğunluğu, İtalya, Rusya, Polonya, Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerinden gelen Avrupalılardı. Avrupalı olmayanlar da, Japonya'dan doğuya, Kanada'dan güneye ve

82. Bali, *Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, s. 264-265.

83. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 48-49.

84. ABD, günümüzde de "Green Kart" sistemi ile her yıl sınırlı sayıda göçmen kabul etmektedir.

Meksika'dan kuzeye göç edenlerdi⁸⁵. Göçmenlerin genellikle ülkeye giriş yolu bugün ABD'nin sembolü haline gelen ve içerisinde Hürriyet Heykeli'nin de bulunduğu Ellis Island (Ellis Adası)'dır⁸⁶. Bu dönemde Amerika'ya yaklaşık 20.000 civarında Türk göçmen gittiği tahmin edilmektedir. Bunların çoğunluğunu Ellis Adası üzerinden resmî yollarla gidenler teşkil eder. Çok az bir kısmı da kaçak yollardan bu ülkeye giriş yapmıştır.

Gemilerden mavnalarla Ellis Adası'na taşınan göçmenler, burada iki kademeli bir sıhhi muayeneye tabi tutuluyorlardı. Kısa süren ayaküstü göz muayene sırasında şüphelenilenler ikinci bir detaylı kontrolden geçiriliyorlardı. Sağlık kontrolünü başarı ile geçenler Göçmen Servisi Müfettişleri tarafından sorguya alınıyorlardı. Amerika'ya göç eden Türkler, genellikle sağlıklı kimseler olduğu için sağlık kontrollerinde herhangi bir sorun yaşamıyorlardı. Türk göçmenlerin Ellis Adası'nda karşı karşıya kaldıkları en önemli sorun dil ve parayla ilgiliydi.⁸⁷

Ellis Adası'na çıkan Türk göçmenler çoğunlukla fakir memleketlerden geldiği için ilk günlerde büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Bir yandan fakirlik, diğer taraftan dil bilmemek onların en büyük sorunlarıydı. *Türk Teavün Cemiyeti*, bu durumu yakından bildiği için, 8 Nisan 1923'te düzenlediği kongrede, Ellis Adası'na gelen göçmenlere yardım kararı aldı. Alınan karara göre, Cemiyet, Ellis Adası'nda bir temsilci bulunduracak ve onlara rehberlik hizmetleri verecekti. Ayrıca çeşitli şehirlerde yaşayan Türk ve İslâmlardan toplanan giyecek eşyaları düzenli olarak kış evvelinde burada bulunan ihtiyaç sahiplerine dağıtılacaktı.⁸⁸

Göçmenlerin Diğer Sorunları ve Cemiyet

Amerika'deki Türklerin diğer sorunları, barınma, iş bulma, hastalık, ölüm ve memleketteki yakınlarından haber alamamak olarak sayılabilir.

85. <http://ankara.usembassy.gov/OUTLINE/OUTLNTR8.HTM>. "Amerikan Tarihinin Ana Hatları"

86. Ellis Adası New Jersey sularında olmasına rağmen New York eyaletinin bir parçasıdır. Adanın büyüklüğü 10.9 hektardır. 1892-1943 yılları arasında göçmenlerin ülkeye giriş yaptığı tek yer olarak kullanılmıştır. Bugün adada görülmeye değer olarak tarihin izlerini taşıyan Göçmen Müzesi (Immigration Museum) de bulunmaktadır.

87. Ellis Adası'nda göçmenlere uygulanan muamele ve zorluklar hakkında geniş bilgi için bkz. Bali, Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, s. 38-46.

88. Mehmed Fuad, Amerika'da Türkler, s. 21-25.

Türk Teavün Cemiyeti, bu konularda da bu ülkede yaşayan Türk ve İslamların yardımına koşmuştur. Cemiyetin yayın organı olan Birlik gazetesi takip edildiğinde, yardımlara dair haberlerin rutin olarak yer aldığı görülmektedir. Bu yardımlar, hastaların tedavisi, memlekete gidecek durumu olmayanlara nakdî yardım, ölenlerin defnedilmeleri ve memleketten yakınlardan alınan sağlık haberlerinin duyurulması şeklinde sıralanabilir.⁸⁹

Amerika'daki Türklerin teşkilâtlanmasında mühim rol oynayan Sabiha Sertel, bu yıllarda Türklerin önem verdiği öncelikli sorunlar arasında kendilerine ait bir mezarlıklarının bulunmayışını gösterir Amerika'daki Türkler bir Müslüman olarak yaşamak ve öldüklerinde de o şekilde defnedilmek istiyorlardı, imkânı olanlar ölmeden önce memleketlerine dönüyor veya öldüklerinde kendi topraklarına gönderilmeleri için vasiyette bulunuyorlardı. Bu imkândan mahrum olanları İse Amerika'da bir İslâm Mezarlığı açılmasını istiyorlardı. Nitekim teşkilât kurmak için aralarına katılan Sabiha Sertel'den ilk istedikleri de bu olmuştur. Sertel bu konuda bir çalışma yaparak New York'ta Türklerin İslâm mezarlığına defnedilmelerini sağlamıştır. Bu ülkeye gelen Türklerin amacı yeteri kadar para kazandıktan sonra ülkelerine, ailelerinin yanına dönmekti. Nitekim böyle düşünenlerin çoğu Cumhuriyetin ilk yıllarında memleketlerine döndüler. Bununla beraber dönmeyenler veya dönmeyenler de oldu. Bunların bir kısmı bu ülkede evlenerek, yeni bir hayata başladılar. Bir kısmının dönmek için ömrü vefa etmedi ve Amerikan topraklarında gömüldüler. Ölenlerin ekseriyeti islam mezarlıklarına defne-

89. Birlik gazetesinde bu konuda yer alan ilginç bir haberi burada nakletmek isteriz.

'Bir müddetten beri hasta dilşen ve Rotland Sentoryonnu'nda bulundurulan Türk Teavün Cemiyeti azasından Pablu Şikrii Tevfik isimindeki kardeşimiz ahiren vaki bulan talebi ve doktorların tavsiyesi ile bu gün memlekete gönderildi. Türk Teavün Cemiyeti'nin bu biçare vatandaşa gerek nakden gerek fiilen yaptığı muaveneti görmekte bu muhterem cemiyetin Amerika köselerinde yaşayan Türk ve İslâm cemaatinin nasıl bir hamisi olduğunu anlıyoruz. Teşekkül edileliden beri her fırsatta Amerika Türk ve Müslümanlarının muhabbet ve merbutiyetini koynunda taşıyan bu millî hayır müessesesi istikbalin parlak günlerine doğru ilerleyerek, hem buradaki bayrağımızı şanlı şerefli mevkilere yükseltmiş, ve hem de ona merbut olan her Türk ve Müslümanın en büyük hamisi olmuştur. Cenab-ı Hakk bu ulvi cemiyetin yardımcısı olsun.' Bkz. Birlik (New York), Vol. 2, No: 2, Wed. July 11, 1923 Çarşamba 11 Temmuz 1923 sene: 2, Numro 2, Nevyork. *Uzun müddetten beri milletverrem bulunan A. Ruhi isimindeki kardeşimiz son zamanlarda Detroit'ten New York'a gelmişti. Cemiyet tarafından Betov Hastahanesi'ne yatırılmış fakat 2 gün sonra yani 3 Nisan'da vefat etmiştir. Kezalik Çöl Çapıtlı Osman isimindeki diğer bir kardeşimiz apandisit hastalığından ameliyat yapılmak üzere Harlem Hastanesine götürülmüştü. Her iki meyit cemiyet tarafından kaldırılarak defnedilmiştir. Osman'ın banka değeri eşyasıyla beraber gaibdedir. Tahkikat yapılmaktadır".* Bkz. Birlik (Nev York). Vol: 1, No: 25, Tuesday, April 10, 1923. Salı, 10 Nisan 1923 Sene 1, Numro 25, S. A.

dildiler, İslâm Mezarlığı olmayan yerlerde de Hıristiyan mezarlıklarına mezar taşlarına birer hilâl resmî konularak gömüldüler.⁹⁰

Cemiyetin kurulmasından önce Türkler arasında bu dayanışma bireysel gayretlerle yürütülmekteydi. Hali vakti yerinde olan, memleketperver bazı şahıslar, kendi şehirlerinde ve yakın kasabalarda yaşayan hemşerilerinin işsizlik, parasızlık ve bürokratik her türlü işleriyle yakından ilgilenmişlerdir⁹¹. Ancak bu tür çabalar tamamıyla özveriye dayalı olduğu için, sınırlı kalmakta ve yeterli olamamaktadır. Bunu gören *Türk Teavün Cemiyeti*, özellikle teşkilâtlanmasını tamamladıktan sonra bütün Türklerin yardımına koşmuş ve bu hamiyetli insanları içine düştüğü her türlü müşkülden kurtarmayı hedeflemiştir.

Millî Mücadele Öksüz ve Yetimlerine Yapılan Yardımlar Millî Mücadele Dönemi Yardımları

Türk Teavün Cemiyeti'nin Millî Mücadele öksüz ve yetimlerine yardımı, Himaye-i Etfal Cemiyeti/Çocuk Esirgeme Kurumu (HEC) vasıtasıyla olmuştur. Yetim Türk çocuklarına hizmet gayesi ile 1921'de kurulmuş bulunan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye dâhilinden toplanan ianelerle sayıları gün geçtikçe artan şehit yavrularının hepsine birden aynı hizmeti vermekte aciz kalıyordu. Ülke dışındaki Türk ve Müslümanların yardımlarına ihtiyaç duyuldu. Böyle bir dönemde Himaye-i Etfal Cemiyeti Katibi Umumîsi Dr. Fuad Bey,⁹² Celâl Nuri (İleri) Beyden aldığı bir adres aracılı-

90. Bkz. Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, 9.53-54. Amerika'ya ilk giden bu göçmenlerle ilgili olarak 2004 yılında Michigan Eyaleti sınırlarında Detroit yakınlarında Michigan Türk-Amerikan Derneği arazisi içine bir hatıra çeşmesi yapıldı. İşadamı Davut Subaşıoğlu'nun katkıları ile yaptırılan Hatıra Çeşmesinin mermerleri Denizli'den götürülmüştür Geleneksel Türk motifleri ile süslenen çeşmenin kitabesi üzerinde "*Türk Toplumunun Anısına... Onlar Amerikan ekonomisinin gelişmesi yolunda emeklerini harcayan pek çok ülkeden gelmiş göçmen arkadaşıyla birlikte yan yana çalıştılar*" ibaresi yazılmıştır. Ayrıca Amerika'ya giden ilk Türkleri temsilen bazı isimler de çeşme üzerine yazılmıştır. Çeşmenin resmî için bkz. Ekler. Ek. No: 3.

91. Ahmet Emin Yalman, Manchester'da yaşayan Rumeli muhaciri Hasan Efendi'nin hemşerilerine yardım için büyük bir gayretle çalıştığını anlatmaktadır. "*Hasan Efendi, hemşerilerinin hürmetini bihakken kazanmıştır. Chicago'da bulunan hemşerilerinin zabıta ve mahkeme ile işi olsa Hasan Efendi hemen Chicago'ya koşar, Lowell'de bulunan bir hemşerisini işine devam etmediğini vs. sarhoşluğa meylettğini haber alınca soluğu Lowell'de alır. Vapurla yeni gelen bir hemşerisini Amerika'ya dâhulüne müsaade edilse Hasan Efendi New York'a çıkan muhacirlerin muayene yeri olan (Ellis Island)'a koşarak muhacirin memurlarını iknaya çalışır.*" Bkz., Ahmet Emin Yalman'dan naklen.

92. Dr. Fuad Umay'ın hayatı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Veysi Akın, **Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 2000.

ğı ile Washington'da yaşayan Türklere imamlık yapan Mehmed Ali Bey'e bir mektup yazarak, Amerika'daki Türklere kendileri için yardım gelip gelemeyeceğini sordu⁹³. Mehmed Ali Bey vasıtası ile *Türk Teaviin Cemiyeti* ile kurulan irtibat neticesinde olumlu cevap alındı.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin talebi üzerine, Türklerin sayıca kalabalık olduğu New York ve Detroit şehirlerinde üç büyük toplantı düzenleyerek, elde edilen 120.000 dolarlık bağışı Ankara'ya gönderdi⁹⁴. Yapılan yardımın miktarı Ankara'nın dikkatini çekti. Bu meblağ bir çok ihtiyaca cevap verebilecek miktardaydı. Yardımların devamlı olabilmesi maksadıyla iki cemiyet arasında yeni yazışmalar yapıldı. Yazışmalar neticesinde meselelere vakıf birinin Türkiye'den ABD'ye gitmesi kararlaştırıldı. Himaye-i Etfal Cemiyeti, aldığı bir kararla Millî Mücadele'nin içinden gelen ve çocuklara verdiği hizmetlerle dikkat çeken Himaye-i Etfal Cemiyeti Katib-i Umumi-si olan Bolu Milletvekili Dr. Fuad Beyin ABD'ye gitmesini uygun buldu.⁹⁵

Dr. Fuad Bey, ilgili karar üzerine seyahat hazırlıklarını başlatarak, Harihariye Vekili İsmet (İnönü) ve TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşaları ziyaret etti ve ABD'de takip edeceği stratejiyi tespit etmek için kendilerinden gerekli bilgileri aldı⁹⁶. Mustafa Kemal Paşa, *Türk Teaviin Cemiyetine* ulaştırılması için kendisine bir mektup verdi. Bu mektup, ABD'ndeki yardım kampanyaları esnasında bütün toplantılarda okundu.⁹⁷

Dr. Fuad Bey, Ankara'daki çalışmalarını tamamladıktan sonra önce trenle Fransa'ya buradan da gemiyle yedi gün süren deniz yolculuğu neticesinde Amerika'ya ulaştı⁹⁸. Karşılama açısından vaktin uygun olmayaca-

93. Fuad Umay, *Seçmenlerimle Başbaşa*, Ankara 1950, s. 30.

94. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 43-49.

95. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Veysi Akın, "Dr. Fuad (Umay) Bey'in Amerika Birleşik Devletleri Seyahat'i", *Akademik Araştırmalar*, 1/2 (Güz) 1996, Erzurum 1996, s. 18-29.

96. Umay, *Seçmenlerimle Başbaşa*, s. 30.

97. Mektup metni ilerde verilecektir.

98. Sabiha Sertel, Dr. Fuad Beyin Amerika'ya Gülcemal Vapuru ile geldiğini yazmaktadır. Bu hatıralarını yazdığı yıllarda yanlış hatırlamadan kaynaklanmış olabilir. Çünkü Dr. Fuad Bey, hemen Amerika'dan döndükten sonra yazdığı hatıratında Fransa'nın Ceherburg limanından Agutonia vapuru ile hareket ettiğini yazmaktadır. Nitekim bu bilgiler, Gülcemal Vapuru'nun Amerika ile ilgili seferleri üzerine araştırma yapanlara da teyit edilmektedir. Geminin seyir tarihine dair kayıtlar incelendiğinde Gülcemal'in 1923'te Amerika'ya bir seferi bulunmadığı görülmektedir. Bkz. Grabovvski, "Cumhuriyetçi Anlayışlar: Time ve Gülcemal", s. 15.

ğı düşünülerek geceyi vapurda geçirdi. 7 Nisan 1923 sabahı kendisi için hazırlanan görkemli bir törenle şehre çıktı. Yapılan merasimde Türk, Müslüman ve Musevilerden oluşan 2.000 kişilik bir kalabalık mevcuttu. Dr. Fuad Bey, Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmiş arabaların oluşturduğu konvoyla başında Millî Mücadele'nin sembolü olmuş kalpakla New York'un en işlek caddelerinden geçerek, kendisine tahsis edilen Mc. Alpin Oteline geldi.⁹⁹

Dr. Fuad Beyin gezi ve yardım toplantıları programı, 8 Nisan 1923 günü öğle evvelde *Türk Teavün Cemiyeti* salonunda Amerika'nın önemli şehirlerinden gelen murahhasların katılımı ile gerçekleştirilen müzakereler neticesinde tespit edildi. Program gereği aşağıda sıralanan şehirlerde seyahat yapıldı ve yardım kampanyaları gerçekleştirildi.¹⁰⁰

New York Toplantısı: Program gereği ilk yardım toplantısı 8 Nisan Pazar günü öğleden sonra *Türk Teavün Cemiyetinin* alt katındaki salonda yapılacaktı. Toplantı Dr. Fuad Beyin başkanlığında gerçekleşti. Salonda New York'ta yaşayan Türk ve Müslümanlardan başka çevre şehirlerden gelenler de vardı. Salon, Türk-Amerikan bayrakları ile tezyin edilmiş, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının resimleri duvarlara asılmıştı. Uzun müddet memleket ateşi ile yanmış bulunan vatandaşlar, beklediklerine kavuşmuş gibi Türkiye ve Millî Mücadele kahramanları lehine tezahüratta bulunuyorlardı. İlk konuşmayı Dr. Fuad Bey yaptı. Mondros Mütarekesi'nden başlayarak Millî Mücadele safahatını, Sakarya, Dumlupınar harplerini ve İzmir'in kurtuluşunu anlattı. Harbin memleket ve insanlarımız üzerindeki kötü neticelerinden bahisle yetim çocukların içinde bulunduğu durumu izah ederek konuşmasına son verdi. Salonda büyük bir alkış tufanı yaşandı. Daha sonra kürsiye gelen Türk Teavün Cemiyeti Başkanı Sabiha (Sertel) Hanım, bir anne kalbi ile yetimlərimizin fecî vaziyetini anlattı. Salon da heyecan ve hissiyat ziyadesi ile artmış bulunuyordu. Bu arada yeniden

99. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 15-20. Ercüment Kuran, "Türk ABD ilişkileri başlarken: Dr. Fuad Bey'in Amerika Gezisi", *Yeni Forum*, İV/108 (Mart 1984), Ankara 1984, s. 11.

100. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Veysi Akın, "Amerika'daki Türklerin Millî Mücadele Yetimlerine Yardımları," *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali - Aylın Koç) İstanbul 2003, s. 123-140.

kürstüye gelen Dr. Fuad Bey, Mustafa Kemal Paşanın kendilerine hitaben yazdığı mektubu okudu, ilgili mektup şöyle idi¹⁰¹:

“Türk Teaviin Cemiyeti’ne

Ankara, 12/03/1339 (1923)

Istihlâs ve istiklâl-i vatan mücâhededesinde şehid düşen kahramanların yavrularını müreffeh ve mes’ûd etmeye çalışan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti vadi’atiyle (emanetiyle) evlâd-ı şühedâ hakkında Amerika’da bulunan dindaşlarımızın göstermiş ve göstermekte bulunmuş oldukları hissiyât-ı âlîcenâbane ve yüksek alâka-i insaniyetperverâne, fevkalâde memnuniyetimi mucib oldu. Uzak âfâklardan Türkiye kahramanlarının evlâdlarına dest-i muavenet uzatan zevât-ı âlîyyeye suret-i mahsûsada arz-ı teşekkürât eylerim. Bu gün adetleri yüz binleri geçen bîkes vatan yavrularının daima der-hatır buyurulacağından kuvvetle ümitvar bulunduğumu arz eylerim.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Re’isi
Gazi Mustafa Kemal”*

Mektup bittiğinde salondaki herkes ayağa kalkmış ve gözleri dolmuş bir vaziyette, yaşasın nidaları ve alkışlarla salonu inletmişlerdi. Bu yüksek heyecanın ardından yardım kampanyasına geçildi. Parayı toplamak için teşkil edilen heyet, para almaya yetişemiyordu. Yardımseverlik o dereceye varmıştı ki; insanlar yalnızca ceplerini boşaltmakla yetinmiyor, salondan dışarı çıkarak borç para alıp geliyordu. 200 kişilik bir işçi topluluğunun iki saat zarfında yaptığı iane toplamı 6.000 doları geçmişti. Burada İzmirli namına Dr. Fuad Beye altın bir kalem hediye edildi. Fuad Bey bu kalemi yetim çocuklar hesabına müzayedeye çıkardı. Kalem 664 dolara Harputlu Hafız Mehmed Efendide kaldı. Müzayedeye ve ianeler toplamı 7.000 doları bulmuştu.¹⁰²

101. Bu mektup diğer şehirlerde yapılan toplantılarda da okunmuştur. Mektup, Birlik gazetesinin 10 Nisan 1923 tarihli nüshasında ve Dr. Rauf Bey tarafından Amerika’da Türkler ve gördüklerim adlı hatıratında yayınlanmıştır. Bkz. **Birlik**, 10 Nisan 1925, No: 25, New York, s. 1, Mehmed Fuad, **Amerika’da Türkler**, s. 26.

102. Mehmed Fuad, **Amerika’da Türkler**, s. 21-28.

Lawrance: 23 Nisan 1923

Dr. Fuad Bey, hazırlanan program gereği ikinci toplantı yeri olan Lawrance'ye yanında tercümanlık yapmak üzere görev almış bulunan Salih Zeki Bey olduğu halde, altı saatlik tren yolculuğu neticesinde ulaştı (23 Nisan 1923). Burası mensucat fabrikalarının yoğun bulunduğu bir şehirdi. Bu fabrikalarda Türkiye'nin muhtelif yerlerinden gelmiş Türk işçileri de çalışıyordu. 23 Nisan 1923'te yapılan yardım toplantısına 120 Türk işçisi katılmıştı. Heyecanlı konuşmalar ve alkışlar ve Mustafa Kemal Paşanın mektubunun okunmasının ardından yardım kampanyası başlatıldı. Neticede 3.598 dolar toplandı. Dr. Fuad Bey bu şehirde iki akşam kalarak çeşitli yerleri gezme imkânı buldu.¹⁰³

Peabody: 25 Nisan 1923

Lawrance'den yanında Peabody'den gelen karşılama heyeti ile hareket eden Dr. Fuad Bey, 25 Nisan günü buraya ulaştı. Akşama kadar ziyaretçilerin kabulü ile meşgul oldu. Burada ekserisi Dersim (Tunceli) civarından vatantaşlarımız deri ve iplik fabrikalarında işçi olarak çalışıyorlardı. Gece 220 kişinin katılımı ile gerçekleşen yardım toplantısında 6.678 dolar toplandı.¹⁰⁴

Providence: 27 Nisan 1923

27 Nisan sabahı Providence'ye gelen Dr. Fuad Bey, Toplantı gece yapılacağı için akşama kadar gelen ziyaretçileri kabul etti. Gece 90 kişinin katılımı ile gerçekleşen iane kampanyasında paraların miktarı 3.800 doları baliğ olmuştu. Burada bir gün kalan Fuad Bey, yetim çocukların ve acizlerin barındıkları kurumları ziyaret etti.¹⁰⁵

Wooster: 29 Nisan 1923

28 Nisan Cumartesi günü Wooster'a gelindi. Burada kalabalık bir heyet ve halk topluluğu tarafından karşılanan Dr. Fuad Bey, Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmiş arabalarla ve bando eşliğinde kasabaya dahil oldu.

103. Mehmed Fuad , *Amerika'da Türkler*, s. 65-66.

104. Mehmed Fuad , *Amerika'da Türkler*, s. 66-71.

105. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 71-77.

Türk Teavün Cemiyeti Başkanı Sabiha (Sertel) Hanım da birkaç arkadaşı ile beraber New York'tan Wooster'a gelmişlerdi. 28 Nisan gecesi otelde Dr. Fuad Beyin gelişi şerefine bir ziyafet verildi. Yardım toplantısı ertesi gün (29 Nisan Pazar) olacaktı. Şehrin en büyük salonlarından birisi kiralanmıştı. Wooster Belediye Başkanı toplantı mahalline gelerek Dr. Fuad Beye hoş geldin dileklerini sundu. Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmiş salonda büyük tezahürat arasında gerçekleşen ve takriben 6 saat süren toplantıda Türk çocuklarının düzenlediği bir piyes de sahnelendi. Dr. Fuad Beyin konuşması, Mustafa Kemal Paşanın mektubunun okunması, Sabiha Hanımın nutku ve küçük bir kızın okuduğu şehit marşı, salondakilerin heyecanını zirveye taşımıştı. Katılımcı 170 kişiden 17.5000 dolar iane alındı. Burada Elazığlı Yasin Efendi 1.300 ve Hafız Mehmed Efendi 1.000 dolar yardım yapmışlardı.¹⁰⁶

Dr. Fuad Bey, ertesi gün Belediye Başkanına îade-i ziyarette bulunarak gece saat 20.15'te Buffalo'ya hareket etti.¹⁰⁷

Buffalo: 1 Mayıs 1923

Gece yolculuğu ile 1 Mayıs sabahı Buffalo'ya gelen Dr. Fuad Bey, burada iki gün kaldı. Geldiği gün gerçekleşen içtimada 40-50 civarında işçinin katılımından 2.101 dolar yardım toplandı. Burada iken Kanada'nın dünyaca ünlü Niyagara Şelalesi de gezildi.¹⁰⁸

Pittsburg: 3 Mayıs 1923

Pittsburg, o dönemde ABD'nin New York'tan sonra nüfusu en kalabalık şehri idi. 1.250.000 kişinin yaşadığı bu şehirde bir gün kalan Dr. Fuad Bey, şehir müzesi ve bazı yerlerde incelemelerde bulundu. Burada yardım toplantısı, olmayacaktı. Program gereği bu bölge için yapılacak toplantı yakın bir kasaba olan Petkiran'da gerçekleşecekti. Bir gece burada kalan Fuad Bey, ertesi sabah yardım toplantısı için Petkiran'a geçti.¹⁰⁹

106. Fuad Beyin Wooster gezisi, New York'ta Osmanlı Hatırlarıyla Türkçe neşredilen "Birlik" adlı gazetenin 7 Mayıs 1923 nüshasında geniş olarak anlatılmıştır.

107. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler.*, s. 77-81.

108. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler.*, s. 86-91.

109. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler.*, s. 91-93.

Petkiran: 4 Mayıs 1923

Petkiran'da yaşayanların ekserisi Rumeli'den gelen göçmenlerdi. 40-50 kadar katılımcı ile 4 Mayıs gecesi gerçekleştirilen toplantıda, 3.764 dolar bağış yapıldı. Aynı gece burada kalındı.¹¹⁰

Clerton: 5 Mayıs 1923

Burada yapılan toplantı programı harici gerçekleşmiştir. Hazırlanan programa göre, Clertonlular Petkiran'daki toplantıya katılacaklardı. Ancak Ankara'dan gelen bu değerli misafirin kendilerini de ziyaret etmesi düşüncesi ağır basınca, Petkiran'a temsilci göndererek, davet vaki olmuş ve ziyaret gerçekleşmiştir. Burada yaşayanlar da 50 civarında Rumeli'den göç eden Türklere ibaretti. Gece saat 20'de gerçekleşen toplantıda bu bir avuç hamiyetperver insan yetimlerimize 4.522 dolar yardım yapmıştı. Ayrıca yardımların devamlılığını sağlamak maksadı ile bir de Himaye-i Etfâl Heyeti oluşturuldu.¹¹¹

Werton: 6 Mayıs 1923

6 Mayıs'ta Werton'a gelen Dr. Fuad Bey, Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmiş şehrin istasyonunda karşılandı. Ekserisi Giritli Müslümanların yaşadığı bu kasabada yardım toplantısı gündüz yapıldı. 120 kadar fedakâr insanın katıldığı toplantıda 6.225 dolar bağış elde edildi. Burada bir gece kalındı.¹¹²

Youngstown: (7 Mayıs 1923)

7 Mayıs 1923 sabahı Youngstown'a gelen Dr. Fuad Bey, gelişi için hazırlanan görkemli bir karşılama merasiminden sonra toplantı merkezine geçti. 50-60 kişinin katılımı neticesinde 1.800 dolar bağış alındı. Dr. Fuad Bey, ısrar üzerine geceyi burada misafir kalarak geçirdi.¹¹³

110. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 93-94.

111. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 94-96.

112. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 96-97.

113. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 97-98.

Canton: 8 Mayıs 1923

Youngstown'dan hareketle Canton'a gelen Dr. Fuad Beyi havanın yağışlı olmasına rağmen kalabalık bir grup bando eşliğinde karşılamıştı. Burada yaşayan Müslümanların ekserisi Yemenli idi. Fakir fabrika işçilerinin bulunduğu bu küçük kasabada program harici yapılan bu toplantıda ancak 473 dolar yardım elde edilebildi.¹¹⁴

Akron: 8 Mayıs 1923

Canton'dan 8 Mayıs'ta Akron'a geçen Dr. Fuad Bey, burada yaşayan 40-50 civarında Türk tarafından karşılanarak hemen içtima mahalline gidildi. Akronlu Türkler arasında iyi tahsil görmüş ve müteşebbis gençler vardı. Nitekim içtima salonu bu gençler tarafından çok güzel bir şekilde süslenmişti. Toplantı esnasında bu gençlerden Süleyman Oktay Efendi, kürsüye gelerek Türklük lehinde ateşli bir konuşma yaptı. Bu konuşma Dr. Fuad Beyi ve salondakileri heyecanlandırmıştı. Dr. Fuad Beyin konuşmasından sonra gerçekleşen yardım kampanyasında 850 dolar elde edildi. Burada iki gece kaldı.¹¹⁵

Cleveland: 10 Mayıs 1923

10 Mayıs 1923'te Clevelan'da gelen Dr. Fuad Bey, akşama kadar otele gelen ziyaretçileri kabul etti. Toplantı gece yapıldı. Burada 30-40 kadar Türk, bunlardan daha fazla Suriyeli ve Yemenli Müslüman Araplar yaşıyordu. Türklerin hepsi toplantıya katılmışlardı. Müslüman Araplardan da üç-dört kişi gelmişti. Toplanan para miktarı 1.000 doları buldu.¹¹⁶

Detroit: 13 Mayıs 1923 (Birinci toplantı)

Dr. Fuad Bey, burada yaşayan Türkler ve polis tarafından alınan sıkı güvenlik tedbirleri altında 12 Mayıs 1923 günü Detroit'e geldi. Çünkü Ermenilerin kendisine suikast yapacakları ihbarı alınmıştı. Detroit tren istasyonu Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmişti, istasyonda kısa bir hoş geldin konuşması yapılarak dışarıda bekleyen kalabalığın yanına geçildi. Bayrak-

114. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 98-100.

115. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 100-103.

116. Mehmed Fuad, *Amerika'daki Türkler*, s. 103-104.

larla süslenmiş 250 aracın oluşturduğu konvoy ve bando eşliğinde Belediye binasına gidilerek, Detroit Belediye Başkanı ziyaret edildi. Başkan ve Dr. Fuad Beyin karşılıklı olarak yaptıkları nezaket konuşmalarından sonra, şehirde kendisine tahsis edilen otele gidildi. Suikast ihtimali düşünülerek otelde de geniş güvenlik tedbirleri alınmıştı.

Toplantı, 13 Mayıs Pazar günü yapılacaktı. Detroit çok büyük bir şehirdi. Burada yaşayan Türkler, Suriyeli, Afgan ve Hint Müslümanları toplantıya davetliydi. Salon, Türk-Amerikan bayrakları ile süslenmiş ve bazı yerlerine Mustafa Kemal Paşanın fotoğrafları asılmıştı. Dr. Fuad Beyi girişte Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye Reisi Hacı İlyas Efendi karşıladı. Onun kısa nutkunun ardından sahneye gelen Fuad Bey, kısa bir konuşma yapmış ve Mustafa Kemal Paşanın mektubunu okuyarak Türkiye'nin selâmlarını iletmıştir. Burada yapılan bu ilk toplantıda 14.000 dolar toplandı. Ayrıca Detroit'te kaldığı süre içerisinde Türkiye lehine önemli ziyaretler ve konferanslar gerçekleştirdi.¹¹⁷

Detroit: 3 Haziran 1923 (ikinci toplantı)

Detroitliler, ilk içtimada toplanan paranın azlığını düşünerek, Fuad Beyi ikinci defa şehirlerine davet ettiler. Dr. Fuad Bey, 2 Haziran'da bir kez daha Detroit'e geldi. Yardım toplantısı 3 Haziran 1923 Pazar günü gerçekleşti. Bu toplantıda toplam 7.000 dolar yetimlerimiz için iane yapıldı.¹¹⁸ Takriben 5 Haziran'da tekrar New York'a döndü.

Washington: 16 -24 Mayıs 1923

Dr. Fuad Bey, Amerika seyahati esnasında Washington'da Uluslararası İçtimaî Kongre toplanacağı haberini almıştı. Burada iken Kongre Başkanlığı'na müracaat ederek konuşmacı olarak katılacağını bildirdi. Talebinin kabulü üzerine yardım kampanyaları toplantılarına ara vererek Washington'a geldi. Burada kaldığı bir hafta zarfında, Meçhul Kahraman Anıtını ziyaret ederek Yeni Türkiye adına çelenk koydu (17 Mayıs 1923). Hükûmete ait Çocuk evini gezdi. 18-24 Mayıs 1923 tarihleri arasında toplanan Kongreye

117. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 104-112.

118. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s.156-157.

katıldı. 500 Kongre delegesinin katıldığı bir yemekte “*Türk Vakıf Sistemi*” hakkında bir konuşma yaptı. Ayrıca ABD Başkanı Harding’in Beyaz Saray’da verdiği davete katıldı. Dışişleri Bakanlığında görüşmelerde bulundu. Meşhur Chester Projesi sahibi Amiral Artor T. Chester ile görüşti. Washington’da program gereği bir yardım toplantısı yapılmadı. Dr. Fuad Bey, programına kaldığı yerden devam etmek üzere Chicago’ya geçti.¹¹⁹

Chicago: 27 Mayıs 1923.

Dr. Fuad Bey, Washington’dan ayrılarak 25 Mayıs Cuma günü Chicago’ya geldi. Burada bir hafta kalan (25 Mayıs-2 Haziran 1923) Dr. Fuad Bey, Türk cemiyet hayatı için faydalı ziyaretlerde bulundu ve incelemeler yaptı. Yardım toplantısı 27 Mayıs Pazar günü gerçekleşti. Yaklaşık 200 Türkün katıldığı toplantıda, 9.000 dolar yardım yapıldı.¹²⁰

Philedelphia: 9/10 Haziran 1923

Detroit’ten bir gece yolculuğu neticesi takriben 6 Haziran’da New York’a gelen Dr. Fuad Bey, 3-4 gün burada kalarak Philedelphia’ya geçti. Amerika’daki son yardım toplantısı burada yapılacaktı. Kesin tarih tespit edilememekle beraber 9 veya 10 Haziran’da gerçekleştiğini düşündüğümüz bu toplantıya, burada yaşayan Türklerin sayılarının çok az olması sebebi ile fazla bir katılım olmadı. Bir iki saat süren kampanya neticesinde 2.000 dolar toplanmıştı. Burada bir gece kalan Fuad Bey, yeniden New York’a döndü. Kendisini getirecek geminin kalkmasına yaklaşık olarak bir ay vardı. O, bu süre zarfında New York’ta faydalı incelemelerde ve görüşmelerde bulundu¹²¹. Konu dışında olması hasebi ile burada bunlardan bahsedilmeyecektir.

Yapılan yardımları bir tablo halinde gösterecek olursak zihinlerde daha derli toplu bir bilgi kalır kanaatindeyim.

117. Mehmed Fuad, *Amerika’da Türkler*, s. 104-112.

118. Mehmed Fuad, *Amerika’da Türkler*, s. 156-157.

119. Mehmed Fuad, *Amerika’da Türkler*, s. 113-145. Ayrıca bkz. Akın, *Dr. Fuad Umay*, s. 94-96.

120. Mehmed Fuad, *Amerika’da Türkler*, s. 151-156.

121. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Akın, *Dr. Fuad Umay*, s. 89-93.

Türk Teavün Cemiyeti'nin Düzenlediği Yardım Toplantıları ve Toplanan Paralar

Toplantının Yapıldığı Şehir	Toplantı Tarihi	Toplantıya Katılan Şahıs Sayısı	Bağış Miktarı (Dolar)
New York	8 Nisan 1923 (Pazar)	200	7.000
Lawrance	23 Nisan 1923	120	3.598
Peabody	25 Nisan 1923	220	6.678
Providence	27 Nisan 1923	90	3.960
Wooster	29 Nisan 1923	170	17.500
Buffalo	1 Mayıs 1923	40-50	2.101
Pittsburg	3 Mayıs 1923	İçtima yapılmadı	-
Petkiran	4 Mayıs 1923	40-50	3.764
Clerton	5 Mayıs 1923	50	3.522
Werton	6 Mayıs 1923	120	6.225
Youngstown	7 Mayıs 1923	50-60	1.800
Çantan ¹²²	8 Mayıs 1923	Rakam belirtilmemiştir.	473
Akron	8 Mayıs 1923	40-50	850
Cleveland	10 Mayıs 1923	34	1.000
Detroit	13 Mayıs 1923	Rakam belirtilmemiştir ¹²³	14.000.
Washington	16-24 Mayıs 1923	Burada içtima yapılmadı	
Chicago	27 Mayıs 1923	200	9.000
Detroit (2. defa)	3 Haziran 1923	Rakam belirtilmemiştir	7.000
Philedelphia	9/10 Haziran 1923	60	2.000
Suriyeliler ¹²⁴	19/20 Nisan 1923	-	1.500
Yahudiler ¹²⁵	15/16 Nisan 1923	-	-
Toplam			91.971
Genel Toplam			100.000 ¹²⁶

122. Bu toplantıyı düzenleyenlerin ekserisi Yemenli Müslümanlardı.

123. Büyük bir salonda kalabalık bir grupla gerçekleşmiştir. Sayı tespiti yapılamamıştır.

124. New Yorklu Suriyeliler içtima harici olarak kendi aralarında topladıkları 1.500 doları yetimlerimiz yararına Dr. Fuad Beye vermişlerdir.

125. Yahudiler ile 2 ayrı içtima gerçekleştirilmiş olup toplantı sonrası para toplama işlemi gerçekleştirilmemiştir. Ancak Yahudilerin daha sonra organizasyonla kendi aralarında para toplayacaklarına dair taahhütleri olmuştur. Dr. Fuad Bey'in anılarında bu taahhüdün gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi bir bilgi ve para miktarı bulunmamaktadır. Kafamızda soru işareti olmakla beraber, toplantıların yapılmış olması sebebi ile buraya almak zorunda kaldık.

126. Dr. Fuad Bey bu para miktarını 152.000 lira olarak belirtmektedir. Bkz. Mehmed Fuad, *Amerikada Türkler*., s. 197.

Yardımların Devamlılığı İçin ABD’de Kurulan Cemiyet

New York’ta yaşayan Türklerin önde gelenleri ve Türk Teavün Cemiyeti’nin desteği ile 15 Nisan 1923 Pazar günü Mc. Alpin Oteli’nde yetimlere gönderilecek yardımların devamlılığını sağlamak üzere ABD’nin muhtelif bölgelerinde yaşayan 9 cemaati temsilen 13 murahhasın katılımı ile bir toplantı tertip edildi.

Bu toplantı, Dr. Fuad Beyin yetimlerin elim vaziyetinin kısmen de olsa iyileştirilmesinin bir defa toplanan paralar ile mümkün olmayacağı ve bu gibi mukaddes gayelerin muntazam teşkilât ve mesai ile temin edilebileceği arzusu ile gerçekleşmişti. Toplantı neticesinde bu gayeyi yerine getirebilmek için Himaye-i Etfal Cemiyeti New York Merkezi oluşturuldu. Toplantıya katılanlar, her hafta yevmiyelerinden bir miktar Türk yetimleri için ayıracaklardı. Nitekim Dr. Fuad Bey, ileriki yıllarda bu paraların uzun süre Ankara’ya Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezine gönderildiğini belirtmektedir.¹²⁷

Dr. Fuad Bey, başta Clarkston ve Petkiran olmak üzere gezdiği diğer şehirler de bu merkeze bağlı olarak şube heyetleri oluşturdu. Bu heyetlerin sayıları 25 civarında idi. Dr. Fuad Bey, bunların bir kısmını isimleri ile beraber ve bazılarını sadece çektirilen hatıra resimleri ile eserinde vermektedir. Bu heyetler, düzenli olarak topladıkları paraları New York Merkez Heyeti’ne gönderdiler ve bu yolla Ankara Çocuk Esirgeme kurumu merkezine ulaştırdılar. Çocuk Esirgeme Kurumu tarihçesinden elde edilen bilgilere göre, 1928’de Cambridge 62, Toledo 36, Mazkira 111, Detroit 2.300 dolar, 1929’da Visconsin 1050, Vaytink 356, Bufalo 812 dolar yardımda bulunmuştur.¹²⁸

Bunların dışında Dr. Fuad Beyin elimizde yeterli bilgi bulunmayan ikinci Amerika seyahati esnasında toplanan yardımları da burada zikretmek gerekir. Bütün çabalarımıza rağmen bu gezi hakkında fazla malumat bulamadık. Dr. Fuad Bey, Seçmenlerimle Başbaşa adlı eserinde bu gezi hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca konuya dair yazılı hiçbir metin bırakmamıştır.

127. Akın, Dr. Fuad Umay, s.89.

128. Bu konuda bkz. Çocuk Esirgeme Kurumu internet adresi, www.shcek.gov.tr

Bu geziyle ilgili olarak ilki Amerika'da toplanacak *içtimai Sıhhi Kongresi* (Halk Sağlığı Kongresi)'ne Dr. Fuad Beyin görevlendirilmesine dair Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan 13.05.1925 tarihli bir belgeyle¹²⁹, ikincisi kızı Esin Umay'ın elinde bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşanın Amerika'daki *Türk Teavün Cemiyetine* hitaben yazmış olduğu 17.05.1341/1925 tarihli mektubudur¹³⁰. Bir tarihi belge olması hasebiyle mektup metnini burada vermeyi uygun gördük.

*"Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Bih. Ankara, 18/5/1341 (1925)
Husûsî*

Amerika'da Türk Teavün Cemiyeti Muhteremesine

Doktor Fuad Beyefendinin, ikinci defa olarak Amerika'ya seyahati mü-nâsebetiyle oradaki millet ve dindaşlarımıza beyân-ı hissiyata vesile bulunduğundan dolayı pek memnunum. Vatan ve istiklâl yolunda fedâ-yı can eden kahraman şehitlerimizin bîkes yavrularını büyük bir şefkat ve muvafakiyetle yetiştirmeye ve mes'ûd etmeye çalışan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne, aziz millet ve dindaşlarımız tarafından, Fuad Beyefendinin ilk seyahatten avdetinden sonra da devam eden teberru'ât-ı âlicenâbâneyi takdirle yâd eyler, engin denizlerin ötesinden Türk kahramanlarının yetim evlâdına dest-i şefkat uzatan zevât-ı muhteremeye teşekkürât-ı mahsûsemin tebliğine vesâtet buyurulmasını rica ederim. Yetimlerimizin dâima tahattur buyurulacağına olan itimadım berdevamdır efendim.

*Türkiye Reisicumhuru
Gazi M(ustafa). K(emal)"*
(imza)

1925 yılında gerçekleşen bu gezide Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına toplam 37.546 dolar toplandığı kayıtlara geçmiştir.¹³¹

129. Cumhuriyet Arşivi, S: 1885, D: 409-1, F:30.18.1.1.

130. Akın, Dr. Fuad Umay, s. 136. Mektubun aslı için bkz. Ekler.

131. Dr. Fuad Beyin ikinci ABD gezisi, ÇEK tarihçesi bölümünde 1947 olarak gösterilmiştir. Hâlbuki gezi Atatürk'ün mektubundaki tarihten de anlaşılacağı gibi 1925 yılında gerçekleştirilmiştir. Bunların dışında Amerika'da yaşayan Türklerin Kızılay (Hilal-i Ahmer Cemiyeti)'a da yardım ettikleri bilinmektedir. Millî Mücadele yıllarında yapılan bu yardımlar şunlardır:
New York Amerikan-Türk Muavenet Komisyonu: 211,75 USD
Philadelphia'lı Türkler (Tevhid-i Efkâr Gazetesi vasıtasıyla): 100 Sterlin ve 14 Şilin
Philadelphia İslâm Cemiyeti Başkanı Süleyman Yaşar Bey: 400 USD

Birlik Gazetesi

Amerika'da yaşayan Türklerin Ermeniler ve Rumlar gibi Amerikan kamuoyunu etkileyecek basın yayın organlarına sahip oldukları hakkında elimizde yeterli bilgi yoktur. Bununla beraber eldeki kayıtlara göre ecnebler üzerinde herhangi bir tesir göstermese dahi Türklerin yaşadıkları şehirlerde kendilerine ait gazete neşrettikleri bilinmektedir. Amerika'da Türklere ait bilinen ilk süreli yayın 1893 Chicago Fuarı dolayısı ile Süleyman Bustani Bey ile Ubeydullah Efendi'nin birlikte neşrettikleri "Musavver *Şikago Sergisi*" adlı resimli Türkçe dergidir. Bu dergi fuarın ve fuarda sergilenen malların tanıtılmasına yöneliktir¹³². Bunun dışında New York'ta çıkan iki gazete hakkında az da olsa bilgi sahibiyiz¹³³. Bu gazetelerden ilki hakkında Osmanlı Hariciye Nezareti'nde çalıştıktan sonra istifa edip New York'ta yaşamaya devam eden Musa Ferid Cömert'in Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği 6 Şubat 1922 tarihli iki mektup dolayısı ile haberdarız. Musa Cömert, söz konusu mektuplarda Türklerin sesini Amerika'da duyurmak amacıyla kendisinin *Hemşeri* adında bir gazete çıkardığı ancak maddî sıkıntılar nedeniyle zorlandığı ve bu konuda yardıma ihtiyacı olduğunu bildirmektedir.¹³⁴ İkincisi ise *Türk Teavün Cemiyeti'nin* yayın organı olan Birlik Gazetesi olup hakkında diğerine göre daha fazla bilgi bulunmaktadır.¹³⁵

Providence Müslümanları: 1.150, 75 USD

Providence'li Ali Ağabeydin Bey: 60 USD VVorchester ihvan-ı İslâmiye Cemiyeti: 806 USD

Bu konuda bkz. Mehmet Canlı; "*Detroit Kızılay Merkezi ve Amerika'deki Türklerin Kızılay'a Yardımları*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan XXXI/1-2 (1993) TKAE Yay., Ankara 1995, s. 84. Amerika'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye yardımlarının Millî Mücadele evveline gittiği bilinmektedir. Türkler I. Dünya Savaşı evvelinde de Osmanlı Donanmasının güçlenmesi için Donanma Cemiyeti'nin düzenlediği kampanyalara katılarak para yardımında bulunmuşlardır. Bkz. Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s. 242.

132. İlgili dergi hakkında bilgi için bkz. Bülent Varlık, "*ABD'de ilk Türkçe Sürekli Yayın: Musavver Şikago Sergisi (1893)*", *Kebikeç*, Yıl:1, Sayı: 1 (1995), s. 35-42. Alkan, *Ubeydullah Efendi'nin Hatıraları*, s. 191-192. Erhan, *Türk-Amerikan ilişkileri*, s. 374.

133. Bunların dışında ismi ve gelişimi hakkında bilgi bulunmayan Midillili iki Türk gencinin kendi aralarında yardımlaşarak çıkardıkları ve teksir makinası yolu ile çoğalttıkları bir Türkçe gazetesinin de 1910'lu yıllarda Peabody'de neşr edildiği bildirilmektedir. Bkz. Bali, *Amerika'ya Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*", s. 291.

134. İlgili mektupların metinleri için bkz. Bilal N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I*, Kültür Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 173-177. Gazete hakkında bilgi için ayrıca bkz. Akgün, "*Osmanlı Türklerinin Amerika'ya Göçü*", s., 894.

135. Birlik gazetesinden bahseden kayıtlar için bkz. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 53-55. *İstanbul Kütüphanecileri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)*, İstanbul 1986, s. 48.

Türk Teaviin Cemiyeti, hem Türkler arasında dayanışmayı kuvvetlendirmek hem de Türklük aleyhtarı kampanyalara cevap verebilmek maksadıyla kuruluşunu müteakip bir gazete çıkarmayı düşündü. Bu iş için yeterli parası olmamakla beraber, gazetecilikten anlayan elamanları bulunuyordu. Cemiyet Başkanı Sabiha Hanımın eşi Zekeriya Bey bu dönemde ABD'de gazetecilik tahsili görüyordu. Gazete, önce Amerika'da yaşayan Türklerden toplanan maddî yardımlarla çıkarılacak ve daha sonra da satış aboneliği sistemi ile ayakta tutulmaya çalışılacaktır. Bu konuda Sabiha Sertel şunları söylemektedir: “*Dış teşkilâtlar da kurulduktan sonra, üyelerin verdiği aidatlarla Birlik adında haftalık bir gazete yayınladık. Zekeriya ve New York öğretmen Mektebi'nde okuyan bazı öğrenciler gazete işini üzerine aldılar. Bu gazete, Amerika'nun diğer şehirlerindeki işçilerle ve teşkilâtlarla bağ kurmaya yardım etti.*”¹³⁶

İlk nüshası, Ağustos 1922'de çıkarılan Birlik Gazetesi, her 10 günde bir yayınlanmıştır. İdare yeri, önceleri 36 Rivington New York adresi olup, daha sonra 217 Doğu 6 ncı Cadde (New York) ye taşınmıştır. Gazetenin baş kısmında hem Lâtin harfli İngilizce ve Arap harfli Türkçe (Osmanlıca) olarak şu ibare yer almaktadır. “*The only Turkish paper in America. Published 3 times a month by the Turkish Welfare Ass'n. Adress: 36 Rivington N. Y. Ottoman Welfare Assn. Phone: Orchard 5062, Abone bedeli senevî 4 dolardır. Nüshası 15 senttir. On günde bir çıkar, İslâm cemaatinin menfaatine hizmet eder yegâne Türkçe gazetedir. Naşiri: Türk Teaviin Cemiyetidir. Abone bedeli senevî 4 dolardır.*”

Gazete üzerinde yer alan tarih, Lâtin harfli ve Osmanlıca olarak Miladî takvime göre verilmektedir. Bizim tespitimize göre; gazetenin Türkiye'de üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan 1 numaralı nüsha (1922) İstanbul'da Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde kayıtlıdır. Diğer iki nüsha da (1923) Dr. Fuad Beyin kızı Esin Umay'ın elindedir.¹³⁷ Bu iki sayı üzerinde yaptığımız incelemede gazetenin o dönemde Türkler arasında haberleşme ve dayanışmada büyük rol oynadığı görülmektedir. Gazete, Amerika'da yaşayan

136. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, s. 53-54.

137. Bkz. İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Katalogu (1828-1928), s. 48.

Türkler arasında gerek kendileri ile ilgili haberlerin yayılmasında ve gerekse memleket haberlerinin duyulmasında etkili bir basın görevi görmüştür. Elimizdeki nüshalar 4 sayfa olarak neşredilmiştir.¹³⁸

Gazete, baş sayfasında ve sütunlarında Millî Mücadelenin safahatı ile ilgili geniş haberlere yer veriyor, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere kahramanlarının resimlerini yayınlıyordu. Anadolu'nun başarı haberleri, Amerika'da memleketten uzakta yaşayan bu insanların umut kaynağı, yaşama sevinci haline gelmiştir. Anadolu'nun harap ve perişan haline dair haberler, onları harekete geçirmiş Kızılay, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve savaş muhacirleri için yardım kampanyaları düzenlemelerine vesile olmuştur. Düzenli olarak toplanan bu yardımlar, Türkiye'ye gönderilmiştir. Teşvik maksadıyla yardım eden vatandaşların isimleri Birlik Gazetesi sayfalarında yayınlanmıştır.

Türk Düşmanlığı Kampanyalarına Karşı Lobi Çalışmaları

Millî Mücadele Yıllarındaki Kampanyalar ve Türk Teavün Cemiyeti

Amerika'da Türkler ve Türklük aleyhindeki propagandaların tarihî Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk dönemine kadar uzanır. Bu kampanyalarda Osmanlı topraklarından Amerika'ya yerleşmiş olan Ermeni ve Rumların etkin olduğu bilinmektedir. Öteden beri Amerika'da Hıristiyan dünyasını tehdit eden en son İslâm Devleti Osmanlı anlayışından dolayı bozuk olan Türk imajı, özellikle Amerikan şehirlerine hızla akan Ermeni ve Rum göçünden sonra daha da kötüye gitmiştir. Ermeni, Rum ve Hıristiyan Arapların Türkler ve Osmanlı Devleti hakkında anlattıkları abartılı hikâyeler, bu kötü imajın pekiştirilmesinde büyük rol oynamıştır.¹³⁹ “*Korkunç Türk (Terrible Turk)*” ve “*Konusulmaz Türk (Unspeakable Turk)*” tabirleri, Amerikalı misyonerlerin katkıları, Rumlar ve Ermenilerin propagandaları neticesinde Amerika'da ortaya çıktı ve bütün Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaya başlandı.¹⁴⁰ Onlara göre Türkler, dini bakımdan hoşgörüsüz, ül-

138. Elimizdeki nüshalar, 1 Nisan 1923 ve 11 Temmuz 19123'e aittir.

139. Akgün, “*Osmanlı Türklerinin Amerika'ya Göçü*”, s. 893.

140. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 304.

kedeki azınlıklara zulmeden, yabancılara tahammül edemeyen, geri Kalmış ve yeniliklere kapalı bir toplumdur. Bu anlayış Amerika ve Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra da devam edecek ve Türkiye ile ilişkilerin kurulmasında etkili olacaktır.¹⁴¹

Amerika'ya yeni ayak basan bu azınlıklar, bu ülkede kendilerine yer edinebilmek amacıyla Amerikan kamuoyunu ve siyasîlerini etkilemeyi kendileri için etkin bir yol olarak görmüşlerdir. Başlangıçta Osmanlı ülkesindeki Ermeni hareketlerine paralel olarak yürütülen Türkleri karalama faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Almanları desteklemesi üzerine büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde bu çalışmaların hız kazanmasında propaganda faaliyetlerine Rumların daha aktif olarak katılmasının yanı sıra Amerikalı devlet adamları ve bazı sivil toplum örgütlerinin de destek vermiş olması rol oynamıştır.

19. yüzyılın ikinci yansına kadar Amerika'da Ermeni varlığı mevcut değildi. Türkiye'den Amerika'ya ilk giden Ermeniler, Amerikalı tacirlerin ve misyonerlerin kollayıp kayırdıkları kişilerdi. Bunlar önceleri öğrenci grupları ve din adamlarından ibaretti. Bunu daha sonra İstanbul, İzmir ve Beyrut'taki Amerikan konsoloslarının tavsiyeleriyle göç eden tüccarlar izledi. Bu şekilde Amerika'ya yerleşenlerin sayısı 1890'da 70 civarındaydı. Bunlar bu ülkedeki Ermeni diasporasının ilk nüvesini oluşturduklar.¹⁴² 1870'lerden itibaren de özellikle Amerikalı misyonerlerin teşvikiyle küçük esnaf, zanaatkar ve köylülerden oluşan halktan kimseler gitmeye başladılar. Ermeni göçmenlerin sayıları 1900'de 3.962, 1909'da 7.794 ve 1913'te 24.220'ye ulaştı.¹⁴³ Nitekim bu sayı 1920'lerde 65.000 civarındaydı.¹⁴⁴ Göç eden Ermeniler, Amerikan makamlarının izlediği vatandaşlık politikasından yararlanarak Amerikan vatandaşlığına geçiyorlardı. Bu şekilde Amerikan vatandaşı Ermenilerin sayılarının artması Amerikan kamuoyunun

141. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 336.

142. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine", s. 79-80 ve 102-103.

143. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 305.

144. "Ermenilerin ABD'ye göçü hakkında bilgi için bkz. Robun Mirak, "Armenian Emigration to the United States to 1915", *Journal of American Studies*, 1/1 (1975); Nedim İpek, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1999, s. 257-280, Kemal Karpat 1924 yılı sonunda ABD'ne göç eden Ermeni sayısını 65.756 olarak vermektedir. Bkz. Kemal Karpat, "Amerika'ya Göç Eden Osmanlılar", s. 293.

ve hükûmetinin dikkatlerinin Doğu Sorunu'na dolayısıyla da Ermeni meselesine çekilmesine yardımcı oldu. Ayrıca bu durum ihtilâlcî Ermeni örgütlerinin dikkatlerini de bu ülkeye çekti. Daha önce Avrupa ve Rusya merkezli faaliyet gösteren Hınçak ve Taşnaklar Amerika'ya da el attılar.¹⁴⁵ Ermeni örgütleri Amerika'nın çeşitli kentlerinde hiçbir engellemeyle karşılaşmadan toplantılar düzenliyor, mitingler tertip ediyor ve Osmanlı topraklarındaki ayaklanmalar için para toplayabiliyorlardı.¹⁴⁶ Böylece 1890'lardan itibaren Amerika'deki Ermeni propagandalarının sayısı ve etkinliği de arttı. Ermeniler, sadece Amerikalı müteşebbislerin çıkardıkları basın yayın organlarında değil kendi gazetelerini neşrederek buralarda da Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhine yazılar yazmaya başladılar. Amerika'daki ilk gazeteleri *Haik* adını taşımaktadır. Gazetelerin yanı sıra yayınladıkları kitaplarla¹⁴⁷ da kampanyanın güçlenmesini sağlıyorlardı. Ermenilerin Amerika'da sayıca çoğalmalarından sonra propaganda aracı olarak kullandıkları diğer bir yol da nüfus bakımından yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde tertip ettikleri mitinglerdir. Bu mitinglerin tertip edilmesinde Ermeni örgütlerinin büyük rolü olmaktadır.¹⁴⁸

Aynı dönemde *Monrea Doktrini* ilkelerine aykırı olmakla beraber Amerikan Senatosu da işe karışacak ve Türkiye'de Ermeni olaylarını gündeme getirecektir. Doğu Anadolu'da Sasun Ermeni ayaklanmasının bastırıldığı dönemde (3 Aralık 1894) Louisiana Senatörü Newton Blanchard, Türkiye'de çoluk çocuk demeden Ermenilerin katledildiğini iddia ederek hazırladığı karar tasarısı metnini Amerikan Senatosu'na sundu.¹⁴⁹ Böylece mesele ilk defa kamuoyu ve basının ötesinde siyasî platforma taşınmış oldu.

145. Bilal Şimşir, Amerika'deki Ermeni göçmenler arasında 1890'dan itibaren yoğun bir şekilde Hınçak ve Taşnak çalışmalarını yapıldığını, 1903'te 36, 1907'de 48 w. 1914'te 77 Taşnak Komitesi kurulduğunu, ayrıca Hınçakların da 1500 civarında eğitilmiş fedai topladıklarını yazmaktadır. Bkz. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine", s. 105.

146. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 3316-317.

147. 1890'lı yıllarda Ermenilerin İlk Türkleri karalama döneminde Amerika'da basılan ve bu gün Ermeni iddialarına mesned gösterilen kitapların başında Edwin Muunsell Bliss, *Turkey and the Armenian Atrocities* (Türkiye ve Ermeni Vahşeti), A. W. Williams, *Bleeding Armenia* (Kanayan Ermenistan), Frederick Davis *Greence Armenian Massacres or The Sword of Mohammed* (Ermeni Katliamı ve Muhammed'in Kılıcı) adlı eserler gelmektedir.

148. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Haluk Selvi, "Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri", *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Yıl: 4, Sa. 38 Nisan 2003.

149. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine", s. 112-113.

I. Dünya savaşı yıllarına kadar Ermenilerin bu propagandaları artarak devam etti.¹⁵⁰ Nitekim Osmanlı Devleti aleyhinde propagandaların ayyuka çıktığı böyle bir dönemde Türk Büyükelçi Ahmed Rüstem Bey, 8 Eylül 1914'te *Evening Star* gazetesindeki mülakatında Türkiye ve Türkler hakkında çıkan haksız suçlamalar karşısında sessiz kalan Başkan Wilson'ı protesto etmiş ve bu yönde politika izleyen Amerikalıları suçlamıştır.¹⁵¹

Amerika'da Türkler ve Türkiye aleyhindeki propagandalar özellikle I. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında yoğunluk kazandı. Daha önce Ermenilerin başlattığı ve sürdürdüğü çalışmalara şimdi Rumlar da katıldılar. Ermeniler, I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan "*Tehcir Olayı*"nı gündeme getirecek yüz binlerce Ermeni'nin katledildiğini ve bir o kadarının da topraklarından ve evlerinden edildiğini iddia ediyorlardı.¹⁵² Amerikan sinemalarında Türklük aleyhine oynatılan filmlerde Türkler, zenci kılığında insan yiyen yamyamlar olarak gösteriliyordu.¹⁵³ Amerikan kamuoyunda ayyuka çıkan bu yalan ve yanlış haberler ve gösterimler, büyük tesir uyandırmakta ve Türklerin vahşi birer canavar olarak tanınmasına yol açıyordu.

Rumlar da adeta Ermenilerle yarış halindeydiler. Kendi gazetelerinde ve etkili oldukları Amerikan gazetelerinde Türkler aleyhine yalan yanlış haberler çıkmasını sağlıyorlardı. Amerikan gazetelerinde her gün Türk İstiklâl Harbi döneminde Anadolu'da binlerce Rum'un katledildiğine dair haberler yer alıyordu, İzmir'in Türkler tarafından yakıldığı ve yalnızca bu şehirde 200.000 Rum'un öldürüldüğü iddia ediliyordu.¹⁵⁴

Rum ve Ermenilerin bu dönemde ortak propaganda yapmalarının arkasında I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarının paylaşımı ve bu pay-

150. Ermenileri özellikle 1909-1914 yılları arasında Türklük aleyhtarı kampanyaları için bkz. Şimşir, "*Ermeni Propagandasının Ermeni Boyutu Üzerine*", s. 119-124.

151. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi A. Rüstem Bey*, Bilgi Yay., Ankara 1973, s. 20-22. Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, "*Amerika'daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey*", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yay., Sayı: 3, Ankara, Ahmed Rüstem Bey, Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi, (Türkesi: Cengiz Aydın) Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2001.

152. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s.109.

153. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 21.

154. Vakıf 29 Teşrinievvel 1338, No: 1751, s.3, "Amerika Mektupları".

laşımından kendilerine hisse verileceği anlayışı ve özellikle de Lozan öncesinde kurulacak olan yeni Türkiye'yi engellemek fikri yatıyordu. Bu anlayışla hareket eden Rum ve Ermeniler, özellikle Lozan Barış Konferansı sürecinde yürüttükleri ortak kampanyalar ile Amerikan halkı ve siyasetleri üzerinde etkili olmak istediler. Bunu önemli derecede sağladıklarını da söyleyebiliriz.

Rum ve Ermenilerin bu propagandaları bilhassa küçük yerlerde yaşayan Türkler üzerinde psikolojik baskı kurulmasına neden oluyordu. Ermeniler, sokaklarda Türk olduklarını anladıkları kişilerin yollarını keserek, onlarla dalga geçiyor ve hakaret ediyorlardı. Onların bu davranışları ve propagandaları Türklerin Amerikalılar ile ilişki kurmalarını ve çevre edinmelerini de olumsuz yönde etkiliyordu.¹⁵⁵

Mütareke döneminde gerçekleştirilen Ermeni propagandalarının merkezinde *Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi (American Committee for the Independence of Armenia)* adlı örgüt bulunuyordu. Komitenin başında Ermenilerce satın alınmış Demokrat Parti ileri gelenlerinden ve New York'un tanınmış avukatlarından olan James. W. Gerard¹⁵⁶ bulunuyordu. Komitenin diğer bir elebaşı da Vahan Kardaşyan¹⁵⁷ adlı bir Osmanlı Ermenisi idi. Amerika'ya göç ederek zengin bir Amerikalı kadın ile evlenen Kardaşyan, zamanla nüfuz sahibi olmuş ve bu nüfuzunu Ermeni propagandalarında aracı olarak kullanmıştır.¹⁵⁸

155. Dr. Fuad Umay, ABD seyahati esnasında Türklerle yaptığı mülâkatta bu konuda çok şikâyet almıştı. Onun bu ziyareti, Amerika'da yaşayan Türkler için moral desteği olmuştu, özellikle onun kasabaları gezdiği gün Ermeniler, Türklerin sevincine şahit olmamak için dükkânlarını açmamışlar ve sokağa çıkmamışlardır. Bu konuda bkz. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 66-68. Bu konuya güzel bir örnek teşkil etmesi bakımından Peabody gezisi sırasında kendisine yapılan şikâyeti burada zikretmek faydalı olacaktır. Peabody'de Dersim yöresinden gelen bir Türk Dr. Fuad Beyin yanına yaklaşarak "Ah efendi, bizi bugün ihya ettiniz. Biz şimdiye kadar burada nasıl yaşadığımızı, nasıl gezdiğimizizi bilemiyorduk. Nereye çıksak karşınıza melun Ermeniler geçiyor, bizimle alay ediyor, hayatı bize zehir ediyorlardı. Sokağa, hele umumî yerlere hiç çıkamaz olmuştuk." Bkz. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 66-68.

156. Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 192. I. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Berlin Büyükelçisi olup, İngiliz hayranlığı ile tanınır, İngiltere'nin baskıları ile ABD'yi savaşa sokmak için gayret gösterdiği ve Türk düşmanlığının arkasında da İngilizlerin olduğu bilinmektedir. Bkz. Şimşir, *"Amerika'da Ermeni Lobisi"*, s. 5. Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Ahmet Muhtar Beyin ilgili şahıs hakkındaki raporu"

157. 1910-1915 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Washington Büyükelçiliğinde tercüman olarak çalışmış, zararlı faaliyetleri görülünce görevinden kovulmuş ve İngilizler lehine çalışan biridir. Bkz. Şimşir, *"Amerika'da Ermeni Lobisi"*, s. 5.

158. Şimşir, *"Türk-Amerika İlişkileri"*, s. 306-307.

Türk düşmanlığı kampanyalarına katılan diğer bir şahıs da bir dönem ABD'nin İstanbul Büyükelçiliği görevini yürüten Henry Morgenthau'dur. Morgenthau, 1913-1916 yıllarında ABD'nin İstanbul Büyükelçisidir. Ülkesine döndükten sonra hatıralarını yayınlayan Morgenthau, Ermeniler lehine pek çok hikâye uydurdu. Günümüzdeki Ermeni "soykırım iddiaları" umumî ölçüde bu şahsın hikâyelerine dayandırılmaktadır.¹⁵⁹ İşte bu şahıs, mütareke döneminde Amerikan gazetelerinde Türklerin aleyhine yazılar yazarak, muhtelif konferanslar düzenleyerek Ermeni propagandalarına alet olmuştur.¹⁶⁰ Yine Yakındoğu Yardım Komitesi'nden Dr. Mark L. Ward'ı çabalarını da burada zikretmek gerekir.¹⁶¹

Bu dönemde özellikle muhalefetteki Demokratlar, Ermeni meselesini iç politikaya alet ederek, siyasî malzeme olarak kullanmışlardır. Demokratların Utah Eyalet senatörlerinden William H. King, senatoda Türk düşmanlığı kampanyasının sözcülüğünü üstlenmiş, Türkler aleyhine konuşmalar yapmıştır. King, 2 Şubat 1922'de yaptığı bir konuşmada, "*dinî, siyasî ve insanî hakların korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle, Mustafa Kemal denen haydudun vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız*" diyerek, Amerikan kamuoyunu Millî Mücadele aleyhine kışkırtmıştır.¹⁶² Senatör King, Sakarya Savaşı sonrasında Sevr Anlaşması şartlarının değiştirilmesine yönelik diplomatik çabaların sürdüğü bir dönemde de, diplomatik çabaların karşısında yer alarak, anlaşma hükümlerinin Türklere zorla kabul ettirilmesinden yana tavır koymuştur.¹⁶³

159. Morgenthau (1891-1967), 1913-1916 yılları arasında ABD'nin İstanbul Büyükelçisi olarak vazife yaptı. Amerika'ya döndükten sonra Ermeni istekleri doğrultusunda hatıralarını yazdı. O'nun "Ambassador Morgenthau's Story (1918) (Büyükelçi Morgentha'nun Öyküsü) adını taşıyan eseri, daha sonraki Ermeni iddialarına mesnet teşkil etti. Morgenthau'nun eserinde anlattığı olayların doğru olmadığı, kitap üzerinde yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Ünlü tarihçi, Heath W. Lowry, Morgentha'nun günlüğü, yazdığı mektuplar ve raporlarını inceleyerek, eserinde yazdıklarının çelişkilerle dolu olduğunu ortaya koydu. Her iki eser için bkz. Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York 1918. Heath W. Lowry, *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story*, The Isis Pres, İstanbul 1990, eserin Türkçe'si için bkz. Heath W. Lowry, *Büyükelçi Morgentha'nun Öyküsü'nün Perde Arkası*, Çev: Belkıs Torfilli, Isis Yay. İstanbul 1991.

160. Mehmed Fuad, *Amerika'da Türkler*, s. 33-34.

161. Grabowski, "*Cumhuriyetçi Algılayışlar: Time ve Gülcemal*", s. 12.

162. Ujagay, *Amerikan Basımında Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 153.

163. Şimşir, "*Türk-Amerikan İlişkileri*", s. 309.

Mütareke döneminde gerçekleştirilen bu kampanyalar karşısında kendisinden binlerce kilometre uzaklıktaki bu ülkede Türkiye'nin haklarını savunacak, bu propagandalara cevap verebilecek yegane güç, bir avuç Türk'ün bir araya gelerek kurulduğu *Türk Teaviin Cemiyeti* idi. Türkler, başlangıçta sayılarının azlığı ve maddî güçlerinin olmayışı nedeniyle Amerikan basınında kendi lehlerine yazılar yayınlanmasında etkili olamadılar. Bu amaçla önce kendi yayın organı olan Birlik Gazetesinde yazılar yazarak Ermeni ve Rum iddialarına cevap vermeye çalıştılar. Daha sonra da Amerikan matbuatını etkilemenin yollarını aradılar, öncelikle karşı propaganda işlerini yürütmek maksadıyla bir "*İstihbarat Şubesi*" kuruldu. Hint İstihbarat Şubesi ile işbirliği halinde çalışan bu merkez, Rum-Ermeni propagandalarına dair her türlü bilgi ve belgeyi toplayarak, değerlendirmeye aldı. Daha sonra bu bilgiler sistemli bir şekilde çürütülmeye çalışıldı. Yunanlıların ve Ermenilerin Anadolu'da yaptıkları mezalim vesikalarıyla beraber ortaya kondu, İzmir'in kaçmazdan evvel Yunanlılar tarafından nasıl yakıldığı belgeleriyle anlatıldı.¹⁶⁴ Böylece Ermenilerin soykırım iddialarına ve Rumların İzmir'in yakılmasıyla ilgili yalan yanlış propagandaları çürütülmeye çalışıldı. Cemiyetin bu alandaki diğer bir faaliyeti de, *Amerikan Dış Politika Derneği (Foreign Policy Association)*'nin 7 Ekim 1922'de düzenlediği "*Şark Meselesi* adlı konferansa katılmış olmasıdır. Konferansta Mütareke sonrası konular görüşülmüştür. Konferansa İngiliz, Rum ve Türk temsilciler çağrılmıştı. Toplantıda Türk tarafını *Türk Teaviin Cemiyeti*'nin istihbarat Şubesi temsil etmiştir.¹⁶⁵

Bütün bu çabalara rağmen, Türklerin karşı propaganda çalışmaları çok dar alanda kalıyor ve çok az sayıda insan üzerinde etkili olabiliyordu. Bu tür çalışmalar ancak daha geniş imkânlarla ve bir sistem dairesinde yapılabilirse etkili olabilirdi. Amerika'da yaşayan ve önemli bir kısmı dil bilmeyen işçilerden oluşan bir avuç Türkün güçlü Rum-Ermeni lobisi karşısında büyük başarı göstermesi çok zor bir işti. Buna rağmen bu insanlar, maddî ve manevî bütün güçlerini ortaya koyarak, çalıştılar ve Amerika'da ilk Türk lobisini oluşturdular. Onların bu çabaları sayesinde Amerikan basının-

164. Vakıf, 29 Teşrinievvel 1338, No: 1751, s. 3.

165. Vakıf, 29 Teşrinievvel 1338, No: 1751, s. 3.

dan ve anlatılanlardan gerçekleri öğrenen Amerikan vatandaşları, Türklere karşı daha ılımlı davranmaya başladılar. Anadolu'da olup bitenleri yakından takip etmek istediler. Nitekim Türkler lehine oluşan bu ılımlı havanın semeresi kısa süre sonra alınmaya başlanmıştır. Amerika'nın menfaatlerini Türk-Amerikan yakınlaşmasında gören bazı işadamları, ilim adamları ve siyasetçiler Türklerin yanında yer almaya başladılar. Böylece Amerikan kamuoyunda yankı uyandıracak ilk karşı propaganda faaliyetleri başlatılmış oldu. Mütareke yıllarının sonlarında başlayan bu çalışmalar, Lozan Barış Konferansı sürecinde hız kazanarak devam etmiştir. *Türk Teaviin Cemiyetinin* başlattığı kulis faaliyetinin içinde yer alan tanınmış Amerikalıların başında işadamı Mr. Krey (ABD'nin eski Çin Büyükelçisi), Leon Taronto, eğitimci Prof. Jhon Dewey¹⁶⁶ ve Arkeolog Prof. Kelsy gibi isimleri saymak mümkündür.

Prof. Kelsy ve Dewey, üniversitelerinde Türkler lehine kampanya başlatarak Ermeni ve Rumların yarattığı olumsuz havayı silmeye çalışmışlardır. Leon Toranto, Amerika'ya tahsile giden Türk öğrencilere karşılıksız burs vererek tahsil hayatlarına yardımcı olmuştur. Mr. Krey, kendi imkânları ile çeşitli toplantılar ve ziyafetler düzenleyerek, Türkler lehine konuşmalar yapmış, Amerikan matbuatında yazılar yazmıştır¹⁶⁷. *Aver World* mecmuasının Kasım 1922 sayısında Türkler lehine yazdığı makalede, Anadolu'nun İngilizler tarafından Yunanlılara nasıl işgal ettirildiğini ve buna karşı Mustafa Kemal'in önderliğinde doğan Millî Mücadeleyi överek anlatmıştır.¹⁶⁸

Mütareke döneminde bir avuç Türkün ve Amerika'nın çıkarlarını Türk-Amerikan dostluğunda gören Amerikalıların bu gayretleri, her ne kadar Rum-Ermeni lobisinin yarattığı fırtınayı dindirmeye yeterli olmamışsa da, Türkler lehine esecek bir ılımlı rüzgârın habercisi olmuştur. Nitekim Lozan Barış Konferansı müzakereleri esnasında ve Antlaşma sonrasında bu rüzgâr, Amerika'da etkisini gösterecektir. Bilhassa Lozan Antlaşması sonrası ortaya

166. Devvey, 1859-1952 yılları arasında Amerika'da yaşadı. Felsefe, Psikoloji ve Eğitim alanlarında çalışmalar yaptı. Bir ara Türkiye'ye gelerek, Türk Mili Eğitim sistemi üzerinde çalıştı. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 246-247.

167. Umay, *Seçmenlerle Başbaşa*, s. 31.

168. *Vakit*, 30 Teşrinisani 1338, No: 1784, s. 3.

çıkan “*Lozan’a Hayır*” Ermeni-Rum lobisi karşısında mücadele eden “*Lozan’a Evet*” kampanyasının doğmasına bir nebze de olsa katkısı olacaktır.

Amerika’daki Türklük aleyhtarı kampanyaların esas amacı Anadolu’da kurulmakta olan yeni Türk devletinin tanınmasını engellemektir. Bilhassa Lozan Barışı sürecinde yürütülen kampanyalar, tamamen bu amaca matuftu. Bilindiği gibi ABD, Lozan Konferansı’na müzakereci devlet olarak katılmamış, gözlemci statüsü ile murahhas bulundurmuydu. Rum ve Ermeniler, konferans öncesi lobi faaliyeti ile Amerikan kamuoyunu ve siyasetini etkileyerek, bu devleti Lozan Konferansı’na doğrudan müzakereci olarak katılmaya zorlamışlardı. Böylece ABD’ni Şark Meselesi’nin içine sokmak ve müzakereler esnasında Türkiye’nin aleyhinde davranmasını temin etmek istiyorlardı. Her ne kadar bu amaçlarına ulaşamadılarsa da, müzakereler esnasında Amerikan heyetini etkilemekte başarılı oldukları görülür. Amerikan heyeti adına Child’in Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanlığı’na 30 Aralık 1922’de sunduğu bildiri, Amerika’daki Ermeni Lobisinin isteklerini dile getirmesi bakımından kayda değerdir. Bildirinin ekinde Amerikan Protestan Kiliseleri Federal Meclisi Temsilcileri James L Barton-W. W. Peet’in imzaları bulunan bir dilekçe ile “*Ermenistan için Amerikan Derneği* adına George R. Montgomery imzasıyla sunulmuş “*Ermeniler için Ulusal Yurt Konusunda Memorandum*” da bulunmaktadır.¹⁶⁹

Lozan’a Evet Kampanyası ve Türk Teavün Cemiyeti

Lozan’da yürüttükleri çabaları yeterli bulmayan Ermeni ve Rumlar, diğer taraftan da Lozan konferansı sonrasında Türk devletinin tanınmasını engellemek düşüncesi ile “*Lozan’a Hayır Kampanyası*” başlattılar.

Burada söz konusu olan, Türkiye ile ABD arasında 6 Ağustos 1923’te imzalanan Lozan *Dostluk ve Ticaret Anlaşması ile Suçluların Geri Verilmesi Anlaşmasıdır*, 24 Temmuz 1923 tarihli asıl *Lozan Barış Antlaşması* değildir. Lozan Barış Antlaşması çok uluslu bir anlaşma ve ABD’nin gözlemci statüsünden dolayı altında imzasının bulunmadığı bir metindir. Bu se-

169. Bu konuda Amerika’nın Lozan temsilci Heyetinin Alt-Komisyon Başkanlığı’na sunduğu bildiri ve ekleri için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, (Çev: Seha L. Meray, Birinci Takım, Cilt 1, Kitap 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, s.242-247.

beple Amerikan Kongresi'ni ilgilendirmemektedir. Diğeri ise, Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili bir sözleşme olup, I. Dünya Savaşı döneminde bozulan Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasını hedeflemektedir.¹⁷⁰ Yürürlüğe konulabilmesi için Amerikan Kongresi'nden onay alması gerekmektedir. Bununla beraber, Rum-Ermeni lobisi, "Lozan'a Hayır kampanyaları" ile Türk-Amerikan anlaşmasına saldırırken, aynı zamanda uluslararası Lozan Barış sistemini de hedef almaktaydılar.¹⁷¹

Lozan Konferansı'nın müzakereleri 21 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923 ve 23 Nisan-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında olmak üzere iki dönem halinde gerçekleştirilmiştir. ABD, konferansa yalnızca gözlemci olarak katılmıştır. Roma Büyükelçisi Washburn Child, İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol ve Bern Ortaelçisi Joseph C. Grew murahhas olarak görevlendirildiler, ikinci dönemde ise yalnızca Grew Lozan'a gelmişti. ABD delegeleri, müzakereler esnasında herhangi bir görev üstlenmedikleri gibi oylamalara da katılmamışlar, anlaşma ve eklerinden hiç birini imzalamamışlardır. Bununla beraber, konferansın tüm oturumlarında bulunmuşlar, görüşlerini ifade etmişler, alt-komisyonlara katılarak adeta gözlemci statüsünün fevkinde aktif bir rol oynamışlardır, özellikle de Azınlıklara dair konular görüşülürken, Anadolu'da bir "Ermeni Yurdu" kurulması konusunda gayret göstermişlerdir.¹⁷²

Daha konferansın ilk döneminde Türk-Amerikan heyetleri arasında ikili münasebetlerin kurulmasını amaçlayan gayrı resmî görüşmeler yapılmıştı. Ancak Genel Konferansın seyri henüz belli olmadığı için ikili görüşmelerde de bir ilerleme kat edilmesi mümkün değildi. Çünkü Amerikalılar, kendilerinin alaka duydukları azınlıklar, kapitülasyonlar gibi konularda öncelikle Avrupa devletleriyle Türkiye arasında bir anlaşma ortaya çıkmasını beklili-

170. İlgili anlaşmaların metinleri için bkz. *Türkiye İle Amerika Düvel-i Müttchidesi Beyninde Mün'akid Muahedename ve İade-i Mücrimin Muahedenamesi Ağustos 1339-1923*, İstanbul 1923. Anlaşmanın Lâtin harflerine çevrilmiş metni için bkz. Erdal Acıkses, "Lozan'da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Anlaşma", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü Dergisi* Yıl: 11, Cilt: 6, Sayı:21 (Mayıs) 1988, s.8-27.

171. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi".

172. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* I. Cilt (1920-1945), TTK Yay. Ankara 1983, I, s. 69-70.

yorlardı¹⁷³, İkinci Dönem müzakereleri başlayınca, Türk Heyeti Başkanı İsmet (inönü) Paşa, 5 Mayıs 1923'te ABD temsilcisi Grew'e bir mektup göndererek, iki heyet arasındaki görüşmelerin yeniden başlamasını istedi. Grew, 10 Mayıs'ta İsmet Paşaya cevap vererek, önce hususî görüşmelerle anlaşma şartlarının belirlenmesi ve daha sonra resmî müzakerelere geçilebileceğini bildirdi.¹⁷⁴ Amerikalılar, işi ağırdan alarak genel görüşmelerin neticelenmesinden yana tavır koyuyorlardı. Bu sebeple 23 Temmuz evvelinde Türk-Amerikan anlaşması ortaya çıkmadı. Lozan Barış Antlaşması ile ilgili görüşmeleri tamamlandıktan iki hafta sonra Türk-Amerikan heyetleri arasında müzakereler de sonuçlandırıldı.¹⁷⁵ Nihayet iki tarafın heyetleri 6 Ağustos 1923'te anlaşma metinlerine imza koydular. Anlaşmayı, Türkiye adına İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler, ABD adına da Joseph C. Grew imzaladılar.¹⁷⁶ Aynı günde iki anlaşma imzalandı. Bunlardan ilki, siyâsî, ticarî ve dostluk ilişkilerinin kurulmasını öngören "*Dostluk ve Ticaret Anlaşması*"¹⁷⁷, ikincisi de "*Suçluların İadesi Anlaşması*" idi.¹⁷⁸ Bu iki anlaşmadan Türkiye için daha önemli olan birincisiydi.

Türkiye ile ilgili toprak sınırları ve askerî konular ABD'ni çok ilgilendirmedeği için Lozan Barış Antlaşması'nın konularında yer alan bu hususlar, Türk-Amerikan anlaşma metinlerinde yer almıyordu. ABD için önemli olan kapitülasyonlar, Türkiye'deki misyonerlik kurumları ve iki ülke arasındaki ticaretti. Türkiye açısından da savaş döneminde koparılan ilişkile-

173. Şimşir, "*Belgelerle Türk-Amerikan ilişkileri*", s. 89.

174. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II* (Şubat-Ağustos 1923), TTK Yay. Ankara 1994, s. 295-296.

175. Müzakere sürecine dair İsmet Paşa ile Ankara Hükûmeti arasındaki yazışmalar için bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 589-631.

176. Şimşir, "*Türk-Amerikan ilişkileri*", s. 304.

177. Antlaşmanın ismi Joseph C. Grew'in hatıralarında *The Treaty of Amity and Commerce* (Dostluk ve Ticaret Antlaşması) olarak zikredilmekteyse de Amerikan belgelerinde "*General Treaty* (Genel Antlaşma)" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 89.

178. Antlaşmaların Osmanlıca metinleri için bkz. *Türkiye ile Amerika Düvel-i Müttchidesi Beyninde Mün'akıt Mu'ahedename ve İade-i Müerimin Mu'ahedanamesi*, İstanbul 1339. Bu antlaşmalarla ilgili o dönemde yazılmış eserler için bkz. Eictradition, *Treaty Between the United States of America and Turkey. Signed at Lausanne, August 6, 1923*, U. S. Govt. Print. Office Washington 1934. *The Turco-American Treaty of Lausanne, Foreign Policy Association. New York 1926*, "*The Turco-American Treaty of Amity and Commerce Signed at Lausanne, August 6, 1923; a Report of the F.P.A. Committee on the Lausanne Treaty. Presented in May, 1924, to the Executive Committee of the Foreign Policy Association*", New York 1924.

rin yeniden tesisi ve Lozan Barış Antlaşması altında imzası olmayan bir devlet tarafından tanınmış olmak önemliydi, imzalanan Dostluk anlaşmasıyla kapitülasyonlar hariç tutulmak kaydıyla her iki taraf isteklerini almış oluyordu. Anlaşma şartlarına göre, Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması öngörülüyor (Madde: 1), konsolosluk görevlilerinin hakları düzenleniyor (Madde: 17-27), tüm kapitülasyonlar kaldırılıyor (Madde: 2), Türk ve Amerikan vatandaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma hakları ve şirketlerin statüleri tanzim ediliyor ve taraflar birbirlerine ticarete "en çok gözetilen ülke" statüsü tanıyorlardı (Madde: 3-9).¹⁷⁹ Anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için temsilciler tarafından imzalanmış olması ve hükümetlerince kabul görmesi yeterli değildi. Karşılıklı olarak parlamentoların da onayını alması gerekiyordu.

Türk-Amerikan münasebetlerini yeniden başlatacak olan bu antlaşmalar Lozan'da imzalanır imzalanmaz, Ermeni-Rum lobisi ve Türk düşmanları hemen atağa kalkarak, 'Lozan Antlaşmasına Hayır' kampanyası başlattılar. Yeni kampanya için Amerika'daki hava elverişliydi, çünkü eskiden kurulmuş Türk düşmanı Örgütler bu iş için hazır bekliyorlardı. Kampanyayı başlatanlar çok zorlanmadan Amerikan kamuoyu üzerinde güçlü bir baskı grubu oluşturmayı başardılar.¹⁸⁰ Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi, "Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi (The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty)" adını aldı. Bu komite, bütün organları ve iletişim imkânlarıyla bu defa Lozan'a karşı mücadele başlattı. Kampanyaya Türk düşmanı başka kuruluşlar, din adamları ve siyasetçiler de katıldılar.¹⁸¹ Bu konuda gayret gösteren gazeteler Norfolk Leader-Dispatch, Macon Telegraph, Tampa Tribune, Greenboro Record, Philadelphia Record, Eau Claire Telegram ve New York Times, din adamları Amerikan Anglikan kilisesinin 110 kişilik din adamı heyeti, siyasetçiler Amerikan senatosundan King ve Demokratların ileri gelenlerinden Morgenthau gibi isimlerdi.¹⁸² Kampanyanın

179. Antlaşma metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 90-103.

180. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi," s. 4.

181. Şimşir, "Türk-Amerikan ilişkileri", s. 306-307 ve 321.

182. Şimşir, "Türk-Amerikan ilişkileri" s. 309.

elebaşları Müttareke dönemi propagandalarda başı çeken Gerard-Kardaşyan ikilisiyle Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçi Morgenthau idi.¹⁸³ Senatodaki temsilcileri de Demokrat Senatör King idi.¹⁸⁴

Komite lideri Gerard, Lozan Anlaşmalarının imzasını müteakip bir dönemde 28 Kasım 1923'te yazdığı bir makalesinde, ABD'nin Kemalist rejime boyun eğdiğini iddia ederek, Amerikan halkının buna karşı çıkmasını istiyordu.

Morgenthau, bu kampanya çerçevesinde Lozan Anlaşması ile ilgili olarak "*Eli kanlı despotizmle yapılan antlaşma*" başlıklı makaleler yazıyor, bu yazıların Amerikan Kongresi'ne göndererek, anlaşmanın Kongre tarafından reddini istiyordu.

Senatör King, aynı oyunu Kongrede oynuyor, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalara uymayan bir devlet olduğunu, ülkesinde yaşayan azınlıklara kötü davrandığını ve Amerikanın Lozan'da Türklerle bir anlaşma yapmakla Ermenilere verdiği sözü tutmadığını iddia ediyor ve bu anlaşmanın kongre tarafından onaylanmasını engellemek istiyordu. King, 1925'te Avrupa seyahati esnasında kısa süreliğine Türkiye'ye uğramış, döndükten sonra da bu gezisini Türkler aleyhine kullanmıştır. Türkiye'de hala hiçbir şeyin değişmediğini ve azınlıkların baskı altında tutulduğunu iddia ederek, Lozan Antlaşması'nın onaylanmamasını istemiştir.¹⁸⁵

Anglikan kilisesinin din adamları da 110 imza ile bu kampanyaya katılarak, "Lozan Antlaşması'na hayır" bildirisi yayınladılar.¹⁸⁶

Lozan'a Hayır Kampanyasını yürütenler, bu dönemde birçok kitap ve makale yazarak Amerikan kamuoyunu ve özellikle de Senatosunu etkilemeye çalıştılar. Neşredilen kitaplar arasında en önemlileri şunlardır. Vahan Kardeş-

183. Morgenthau, daha Lozan Konferansı'nın ilk dönemlerinde Türklerle anlaşma yapılmasına karşı çıkıyordu. Nitekim 10 Ocak 1923 günlü New York Times gazetesinde yazdığı makalesinde "400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harçayan Avrupalılar için Lozan çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa'dan kovulmaları şöyle dursun, Avrupalıların Türkiye'den kovulacakları anlaşılmalıdır" Bkz. Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı* s. 240.

184. Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 153.

185. Şimşir, "*Amerika'da Ermeni Lobisi*", s. 6.

186. Şimşir, "*Türk-Amerikan ilişkileri*", s. 309.

yan, "Lozan Antlaşması, Türkiye ve Ermenistan, Lozan Antlaşması'na Karşı Ermeni Komitesi"¹⁸⁷, James Watson Gerard, "Lozan Antlaşması: Birleşik Devletler Onu Onaylamalı mı?"¹⁸⁸, Wesley Livsey, "6 Ağustos 1923'te Türkiye ile Birleşik Devletler Arasında Görüşülen Lozan Antlaşması'nın Senato Tarafından Onaylanmasına Karşı Yüz On Vatandaş Tarafından Birleşik Devletler Senatörü Wesley L. Jones'e Bir Memerandum."¹⁸⁹

Amerika'daki Türk düşmanları tarafından yürütülen "Lozan'a Hayır Kampanyası" Amerikan halkı üzerinde bir hayli etkili olmuştu. Çünkü meydanı boş bulmuşlar, istedikleri gibi at oynatmaktaydılar. Kendilerine karşı koyabilecek bir güç yoktu. Türkiye, henüz siyasi ilişkilerini kuramadığı ve kendisinden binlerce kilometre uzaklıktaki Atlantik ötesi bu ülkede bu güçlere karşı koyabilecek imkânlardan mahrumdu. İşte bu boşluğu cıvıllık bir çığlık olarak kalsa da Amerika'da yaşayan bir avuç Türkün sesi olan *Türk Teaviin Cemiyeti* doldurmak istedi. *Türk Teaviin Cemiyeti*, kampanyaya karşı ilk tepkisini İbrahim Safa Beyin hazırladığı "Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine Amerika'daki Türklerden Bir Özet"¹⁹⁰ başlıklı küçük bir İngilizce broşür yayınlayarak 1924 yılında gösterdi. Açık bir mektup veya muhtıra niteliği taşıyan bu broşür, Kongre üyelerine dağıtıldı.

Broşürde, "Biz, Amerika'daki Türk kolonileri, bu muhtırayı saygıyla dikkatinize sunarız" diye başlıyor ve Türk düşmanlarının kasıtlı iftiraları protesto edilerek, Lozan Antlaşması'nın niçin onaylanması gerektiği anlatılıyordu. Bu konuda şu gerekçeler ortaya konuluyordu:

"Antlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile antlaş-

187. Vahan Cardashian, *The Lausanne Treaty Turkey and Armenia*, Armenian Committee Opposed to the Lausanne Treaty, New York 1926.

188. James Watson Gerard, *The Lausanne Treaty Should the United States Ratify it?*, Foreign Policy Association, New York 1924.

189. Wesley Livsey, *A Memorandum to the Honorable Wesley L. Jones, U. S. Senatör, by One Hundred and Ten Citizens, Against Rütification by the Senate of the Lausanne Treaty, Negotiated Between the United States and Turkey, at Lausanne on August 6, 1923*, Armenian Committee for Independence of Armenia, New York 1923.

190. Bildiri kitapçığı için bkz. *To the Leaders of the Country of the Free. A Brief from the Turks in America*, Edited by İbrahim Sefa Bey. Contributed by the Turkish Welfare Association, Inc., New York (no date).

ması bulunmayan tek ilke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına da ters düşer. Türk düşmanları kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını desteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdışı kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye'de uygulanamaz. Lozan'da öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika'daki Türkler, "açık kapı" ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan Amerika'nun da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadır. Türkiye'deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışmayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Bugünkü Türkiye, en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bütün Türkiye 'de yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret görülür; dirlik, düzenlik egemendir..."

"Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan'daki Amerikan temsilcileri, Türklerin yüce ülkelerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına imzalarını koymuşlardır. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaklardır.¹⁹¹"

Türk Teavün Cemiyetinin Lozan Antlaşması'na Hayır kampanyası karşısındaki çığılığı bu kadardı. Daha fazla bir gücü yoktu. Asıl güçlü tepki, Amerikan menfaatlerinin Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasında olduğunu gören Amerikalılardan geldi. Bu düşüncede olan örgütler ve şahıslar bir araya gelerek, "Lozan Antlaşması'na Evet Kampanyası" başlattılar. Merkezi New York olmak üzere "Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi (General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey) adlı bir örgüt kurdular. Başta uluslararası ilişkiler ve devletler hukuku konularında uzmanlaşmış Dış Politika Derne-

191. Şimşir, "Türk-Amerikan ilişkileri", s. 311-312.

ği ve *Chicago Dış İlişkiler Derneği* olmak üzere aralarında ticaret odaları, misyoner derneklerinin de bulunduğu toplam 14 kuruluş ve dernek bu isim çatısı altında buluştular.¹⁹²

Komitenin 9 kişilik bir yönetim kurulu vardı. Başında Türk-Amerikan ilişkileri Derneği Başkanı Rayford W. Alley'in bulunduğu üyeler, Lozan'a hayır kampanyasının yürütücüleri kadar tanınmış ve nüfuz sahibi insanlar değildi. Diğer isimler şunlardı: James L. Barton, James W. De Graff, Jenatte W. Emrich, Irving G. Gray, Jhon R. Mott, George A. Plimton, Guy Emery ve E. Veil Stebbins¹⁹³. Lozan Antlaşması'nın onaylanmasına karşı olan din adamları olduğu gibi taraf olanlar da vardı. Bunlar bir bildiri yayınlayarak, niçin anlaşmadan yana olduklarını anlattılar.¹⁹⁴

Kampanyayı destekleyen gazeteler de vardı. Bunların bir kısmı Mütareke dönemi Türk düşmanlığı kampanyasının aracısı olan gazetelerdi. Şimdi ağız değiştirerek, Lozan'a evet yazılarını yayınlıyorlardı. Kampanyayı destekleyen gazeteler şunlardı¹⁹⁵: The New York Herald Tribune, The New York World, The Boston Herald, The Washington Post, The New York Times, The Chicago Daily News, The Boston Transcript, The Baltimore Sun.

Kampanyaya en büyük destek Türkiye'deki misyoner kurumların ve Amerikan okullarının idarecileri ile Türkiye ile ticaret yapan tüccarlardan gelmişti. Amerikanın çeşitli şehirlerindeki Ticaret Odaları, bol istatistikli uzun raporlar hazırlayarak, Amerikan tüccarlarının Türkiye'deki çıkarlarını dile getirmişler ve Lozan'ın onaylanmasını istemişlerdir¹⁹⁶. Çünkü siyasi ilişkiler kurulmadığı için Amerikanın Türkiye ile ticaret hacmi gittikçe düşüyordu. Lozan'da imzalanan antlaşmalar, bunun önünü açacak hükümler ihtiva ediyordu. Devletler karşılıklı olarak birbirlerine "*ticarette en çok gözetilen ülke*" statüsü tanıyorlardı. Eğer antlaşma onaylanmazsa Türkiye'nin

192. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi", s. 7.

193. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi", s. 22 Dipnot: xvi.

194. *The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne*, General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey, New York 1926, p. 26-29.

195. Şimşir, "Türk-Amerikan ilişkileri", s. 316-317.

196. *The Treaty With Turkey Statements, Resolutions and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne*, New York 1926, p. 106.

yeni gümrük kanununa göre, ABD, Türkiye ile ticaretinde anlaşmalı tülkelere göre fazla gümrük ödeyecekti. Bu ise ticarî ilişkilerin bozulması anlamına gelebilirdi.. Bu amaçla 18 Şubat 1926'da Amerika'nın Türkiye Mümessili Amiral Bristol ile Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Beyler arasında Geçici Anlaşma (Modus Vivendi) imzalanarak, Amerikan tüccarlarının kayıpları belirli bir süre için de olsa önlendi. Ancak anlaşma kısa süreliydi. Eğer Lozan Antlaşması yakın bir gelecekte onaylanmadığı takdirde süresi dolacak ve hükmünü yitirecekti. Bu sebeple Amerikan Ticaret Odaları 1926 sonrasında kampanyada daha etkin rol aldılar.¹⁹⁷

Lozan Antlaşması'nın onaylanmasını isteyen Amerikalılar, "Lozan'a Evet Kampanyası" çerçevesinde 1923-1926 yılları arasında hazırladıkları rapor, bildiri ve çeşitli demeçlerini 1926 yılı sonunda bir kitap halinde neşrettiler. "Türkiye ile Antlaşma. Lozan Antlaşması'nın Onaylanmasından Yanı Demeçler, Kararlar ve Raporlar (The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne) adını taşıyan bu kitap, 220 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta, Lozan Antlaşması şu gerekçelerle savunulmaktadır.¹⁹⁸

1. Türkiye'deki bütün Amerikalılar antlaşmanın onaylanmasından yanadırlar. Antlaşma çerçevesinde işlerinin sürdürebileceklerine, yoksa ciddi güçlüklerle karşılaşacaklarına inanmaktadırlar.

2. Antlaşma, Türkiye'deki Amerikalılara öteki yabancılarla eşit haklar sağlamaktadır. Şimdiye kadar 27 tülke Türkiye ile benzer anlaşmalar imzalamış ve onların vatandaşları bu haklardan yararlanmaktadırlar.

3. Türkiye ile Amerika arasındaki eski anlaşmalar artık öne sürülemez, bunlar eksikti ve artık ömürlerini tamlamışlardır. Türkiye'de çalışan her Amerikalı da bu düşünce dedir.

4. Türkiye ile anlaşma yapan her devlet kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir. Amerika, Türkiye ile savaşa girmedikçe kapitülasyonları yaşatamaz.

197. Şimşir. "Amerika'da Ermeni Lobisi", s. 9-11.

198. Şimşir. "Amerika'da Ermeni Lobisi", s. 8.

5. Antlaşmanın onaylanmaması Türkiye'deki Rumlara ve Ermenilere her hangi bir yarar sağlamaz. Tersine Amerika'nın Türkiye'deki etkisini sifıra indirerek, bu azınlıkları Amerika'nın moral desteğinden de mahrum bırakır. Ermeniler için Türklerden toprak koparma imkânı yoktur. Amerika, Ermenilere karşı hukukî veya manevî her hangi bir sorumluluk yüklenmiş değildir.

"Evet" ve "Hayır" kampanyalarının kıyasıya sürdüğü bir dönemde, ABD Senatosu antlaşmayı 18 Ocak 1927'de oylamaya sundu. Gerek, *Türk Teavün Cemiyeti* ve gerekse Lozan'a Evet Komitesinin çabaları Antlaşma lehine yeterli çıkmasını sağlayamadı. Oylama nitecisinde 50 Evet, 34 ret oyu çıkmıştı. "Evet" oyları çoğunlukta idi, fakat Amerikan yasalarına göre antlaşmanın yürürlüğe konulabilmesi için 6 oy daha alması gerekiyordu¹⁹⁹. Sonuçtan her iki tarafın yönetimleri memnun olmamıştı. ABD yönetimi, Türkiye ile ilişki kurmak istiyor, fakat antlaşmanın bir kez daha Kongrede onaylanmasını göze alamıyordu. Bu sebeple Washington yönetimini, ara bir formül (Modus Vivendi) bularak, Senatonun onayını almaya gerek kalmadan karşılıklı mektup teatisi şekliyle ikili ilişkilerin başlatılmasını Türkiye'ye önerdi. Bu öneri Türk tarafınca da kabul gördü. Bu gelişmeler üzerine Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Amerikanın İstanbul Mümessili Bristol Ankara'da bir araya gelerek, bu ara formüllü müzakere ettiler. Üç hafta kadar süren müzakereler neticesinde hazırlanan notalar, 17 Şubat 1927'de karşılıklı imza ve teati edilerek, sorun çözülmüş oldu²⁰⁰. Bu çözüm her iki tarafı da memnun etmişti. ABD, yeniden bir oylama sıkıntısından kurtulmuş, Türkiye ise meselenin bir süre daha sürüncemede kalmasını önlemiştir, ilgili mutabakat sonucu Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'ne Ahmet Muhtar Bey, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne de Joseph C. Grew²⁰¹ atanmıştır. Sorunun bu şekilde çözümü ABD'deki Türk düşmanları açısından bir yenilgi olarak kabul edildi. Bütün karalama kampanyalarına rağmen Türk-Amerikan siyasî ilişkilerinin kurulmasını engelle-

199. Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, s. 89-90.

200. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi", s. 14.

201. Büyükelçinin Türkiye'ye gelişi, çalışmaları ve gözlemleri hakkında geniş bilgi için bkz. Joseph C. Grew, *Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçininin Anıları*, Yeni Türkiye, Türkçesi: Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual Yay., İstanbul 1999, Büyükelçinin anıları İngilizce neşri için bkz. Joseph C. Grew, *Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945*, New York 1952.

memişlerdi. Bu da Türk ve Amerikan makamlarının bu konudaki kararlılığı sonucu gerçekleşmişti²⁰². Amerika'daki Türk düşmanları bunu hiçbir zaman içlerine sindiremediler. Nitekim Lozan Antlaşması'na Karşı Amerikalılar Komitesi, ABD ile Türkiye arasında karşılıklı büyükelçi ataması kararı üzerine harekete geçerek Dışişleri Bakanı Koleg ve Başkan Coolidge'yi protesto etmiştir²⁰³. Komitede, Grew'in Büyükelçiliği'ne karşı çıkan Senatörler de mevcuttu. Bunların başını Lozana Hayır kampanyalarında etkin rol oynayan Senatör King çekiyordu²⁰⁴. Bununla beraber sadece protesto ile yetinmeyenler de vardı. Türk düşmanlığı kampanyalarda en etkin grup olan Ermeniler açık tehdit yoluyla her iki devletin büyükelçilerini öldürecekleri sayiasını yaydılar. Bu sayialar her iki ülke tarafından dikkate alınmış olmalıdır ki, büyükelçilerin yolculukları, ülkeye girişleri ve göreve başlamaları esnasında sıkı güvenlik tedbirleri alınmasına yol açmıştır.²⁰⁵

Sonuç

Bugün Türkiye'nin dış ilişkilerinde en önemli sıkıntılardan biri, Türkiye aleyhine yürütülen kampanyalar karşısında savunmada kalarak, önkaktif politikalar üretememek ve uygulayamamaktır. Aktif politika üretmek

202. Türk-Amerikan ilişkilerinin bir an evvel kurulmasının Amerikan Hükümeti tarafından arzulandığı, fakat karşı kampanyalarında bir hayli güçlü olduğu ve bu kampanyalardan Amerikan kamuoyu ve siyasilerinin olumsuz etkilendiklerini göstermesi bakımında Dışişleri Bakanı Kellog'un Büyükelçi Grew'e yazdığı 26 Aralık 1928 tarihli mektup önemli bir vesika niteliği taşımaktadır. ilgili mektupta bu konuda; " 6 Ağustos 1923 tarihli Türk-Amerikan Antlaşmasına karşı çıkan ve Antlaşmanın Senato tarafından reddine sebep olan bu ülkedeki muhalefet, kuşkusuz zaman içinde gücünü kaybederek sonuna da ortadan kalkacaktır; bundan ötürü, Birlik Devletlerdeki Türk aleyhine kısırtmaların yeniden başlamasına sebep olacak herhangi bir hareketten kaçınılması görüşüyle, şu anda Türkiye ile başka bir resmî anlaşma için müzakerelere girişmeyi ertelemenin tercihe şayan olduğuna inanılmaktadır. Her halükarda, mevcut ticarî modus vivendimizin sona erişinden bir müddet sonrasında kadar, Türkiye ile yapılacak bir antlaşmanın onaylanmasına Senato'nun rızasını sağlanmanın garantisi ihtimal dâhilinde görülmektedir." deniliyordu. Bkz. Grew, *Yeni Türkiye*, s. 117.

203. Lozan Antlaşması karşıtı komite liderlerinden James Gerard Dışişleri Bakan Koleg'a bir açık mektup göndererek 18 Şubat 1927 tarihli Modus Vivendi'yi anlayamadıklarını ve bunun Senatörün kararını çiğnemek anlamına geldiğini belirtmiş ve Amerikan yönetimini protesto ettiklerini bildirmiştir. Bkz. Grew, *Yeni Türkiye*, s. 18-19.

204. Grew, *Yeni Türkiye*, s. 86. Grew'in Türkiye Büyükelçiliği'ne atanması Amerikan Senatosunda oylanarak kabul edilmiş, ancak bu atamaya karşı çıkan Senatörler bir teklifle oylamanın yenilenmesini istemişlerdir. Bunun üzerine ikinci bir oylama yapılmış ve yeniden onaylanmıştır. Senatörün ilgili oylama tutanakları için bkz. U. S. Congress, Congressional Record, 'Oth Congress. 1st Sess. Vol. LXIX, pt. 6, Washington: Government Printing Office, 1928, s. 6029, 6141-6142.

205. Grew, *Yeni Türkiye*, s. 59.

ve uygulamanın iki ayağı bulunmaktadır. İlki güçlü bir hariciye geleneğininin olması, ikincisi de size karşı yürütülecek propagandaların önceden terssiz hale getirilmesi. Bunun için özellikle o ülkelerde sizi destekleyen lobi hareketlerinin olması gerekir. Amerika'da yaşayan bir avuç Türk'ün sinesinden doğmuş olan *Türk Teavün Cemiyeti*, Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında bu misyonu üstlenmiş ve Türklük aleyhtarı kampanyalara karşı çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gösterdiği faaliyetlerinden dolayı Mustafa Kemal Atatürk'ün övgüsüne mazhar olan bu cemiyet, ne yazık ki; günümüze değin yaşatılamamıştır. Eğer Atatürk'ten sonra da Türk devleti, bu cemiyete gerekli desteği vererek, onu ayakta tutabilseydi, bugün Türkiye'nin arkasında daha güçlü bir "*Türk Lobisi*" olabilirdi.

Türk Teavün Cemiyeti'nin hangi tarihlerde kapandığını veya nasıl bir akamete uğradığı hakkında maalesef elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Cemiyetin 1937'li yıllarda faal olduğu ve Türkler arasında eskisi kadar olmasa dahi işlevini yürüttüğü bilinmektedir. Bununla beraber cemiyetin bu yıllarda sol örgütlenmenin içine girdiği ve Türkler arasında eski itibarını kaybettiği anlaşılmaktadır. Cemiyetin bu durumu hakkında kurucu başkanlığını yapan ve yıllar sonra bir kez daha Amerika'ya giderek Cemiyet merkezine uğrayan Sabiha Sertel şunları söylemektedir: "*1937'de Amerika'da okuyan kızım Sevim'i görmeye gittiğim zaman Teavün Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu'na gençlerin geçtiğini gördüm. Diğer teşkilâtların New York ile bağlantıları kesilmişti. Benim tanıdıklarımın birçoğu başka yerlere dağılmışlar, bazıları da ölmüşlerdi. Gençler beni toplantılarına çağırdılar. Cemiyete bağlı işçilerin sendikalara, bazı gençlerin sosyalist teşkilâtlara girdiklerini öğrendim*".²⁰⁶

Türk Teavün Cemiyeti'nin rağbetten düştüğü bu dönemle Türkler arasında başka bir Türk derneğinin yıldızı parlamıştır. Bu dernek *Türk Hars Birliği* adını taşımaktadır. *Türk Hars Birliği*, Amerika'da Türk kültürünü yaşatmak, Türkler arasındaki dayanışmayı sağlamak ve din hizmetlerini

206. Sabiha Sertel, ABD'ne ikinci defa gittiği yıllarda Cemiyetin faal olduğunu, Türk işçileri arasında özellikle sendikalaşmayı sağlayan bir kurum haline geldiğini bildirmektedir. Sabiha Sertel'in anlatıtları dikkate alınırsa cemiyet bu yıllarda sol hareketlerin etkisine girmiş bulunmaktadır. Bkz. Sertel, *Roman Gibi*, s. 65-66.

yürütmek gayesi ile ilk defa 1933'te kurulmuştur. Birliğin kurulmasına ön ayak olan kişi Cumhuriyet dönemi ilk göçmenlerinden olan Elazığ'lı Mehmet Ağa'dır. Cemiyet Amerika'da uzun süre etkin faaliyet göstermiştir. Türkler için Amerika'nın çeşitli merkezlerinde İslâm mezarlıkları ayrılmasını temin etmiş ve Türk çocuklarının kendi kültürlerini koruyarak eğitim ve öğretimlerini tamamlayabilmesi amacıyla 1968'de Queens'te *Atatürk İlkokulu'nu* açmıştır. Ancak bu okulun Amerikan eğitim tarihindeki ömrü uzun olmamış ve Türklerin ilkokul denemeleri 1976'da kapanarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türk Hars Birliği, ikinci defa Hamit Demirkan adlı bir Türk tarafından 2003 yılında yeniden kurulmuş ve hali hazırda çalışmalarına devam etmektedir.²⁰⁷

1970'li yıllarda Amerika'daki Türklerin kurdukları cemiyetlerin sayısı 20 civarındaydı. Bu dernekler 1979'da Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'ın gayretleriyle "The Assembly of Turkish American Associations/Türk-Amerikan Dernekleri (ATAA)" adı çatısı altında birleştiler. Günümüzde ise ATAA'nın üye dernek sayısı 57'yi bulmuştur. ATAA, Amerika'daki çalışmalarını üye aidatlarından ve çalışma gelirlerinin yanı sıra Türk Tanıtma Fonu'ndan aldığı destekle sürdürmektedir²⁰⁸. ATAA, bugün Amerika'da *Türk Teavün Cemiyetinin* yerini alarak Türklük düşmanı kampanyalara karşı lobi faaliyeti yürütmekte ve Türk kültürünün tanınması için her yıl Mayıs ayında Amerika'da "*Türk Günü*" düzenlemektedir. Türk Günü'nde yapılan yürüyüşe Amerika'nın muhtelif şehirlerinden gelen binlerce Türk katılmaktadır. Türkiye'den giden folklor ekipleri, mehter takımı ve sanatçıların katıldığı etkinliklerle Türk kültürünün daha iyi tanınması için mücadele edilmektedir.

Bizim kanaatimizce *Türk Teavün Cemiyeti*, Amerika'ya göç eden birinci kuşak Türklerin kurduğu bir dernektir. *Türk Hars Birliği* de ikinci kuşak Türk göçmenler tarafından kurulup idare edilmiştir²⁰⁹. Son dönem Türk

207. Bu konuda bkz. *Hürriyet* 19 Mayıs 2004.

208. Türk derneklerinin Amerika'daki bugünkü durumu hakkında bkz. Halman "*Amerika Türkle-ri*", s. 2134-2135.

209. Her ne kadar Amerika'daki ilk Türkler konusunda proje yürüten Sedat İşçi, Türk Hars Birliği'nin Türk Teavün Cemiyeti yerine kurulduğunu söylüyorsa da devri yaşayanların ifadelerine göre her iki cemiyet de aynı dönemde faaldir. Ayrıca Türk Hars Birliği'ni kuran şahıs Cumhuriyet dönemi göçmenlerinden Elazığlı Mehmet Ağa'dır. Bkz. *Hürriyet* 19 Mayıs 2004.

dernekleri ise bunların çocukları, torunları ve yeni nesil veya bir başka deyişle üçüncü kuşak göçmenlerin görev aldığı derneklerdir. Her üç kuşağın oluşturduğu bu dernekler arasında her hangi bir kemiyet bağı bulunmamaktadır. Böyle bir bağ bulunmuş olsaydı günümüzde Amerika'da faaliyet gösteren Türk dernekleri, Yahudi ve Ermeni örgütleri gibi daha güçlü olurlardı. Bugün Amerika'da 136.000 civarında Türk bulunmaktadır²¹⁰. Bunların ekseriyeti New York, California, New Jersey, Filorida, Texas, Illinois, Virginia, Pensilvania, Maryland, Massachuttes'de yaşamaktadırlar²¹¹. Eğer Türkiye, Amerikan siyasetinde ve kamuoyunda kendi lehine gelişmeler bekliyorsa, burada yaşayan Türklerin daha çok organize olmalarını teşvik etmeli, özellikle Türkler aleyhine kampanyaların bertaraf edilmesinde canla başla çalışan Türk derneklerine her türlü maddî ve manevî yardımı yapmalıdır.

210. "The Turks in America", www.euroamericans.net/turkish.htm

211. Akgün, "The Turkish diaspora in The United States and Its Role in Promoting Turkish-American Relations", s. 107.

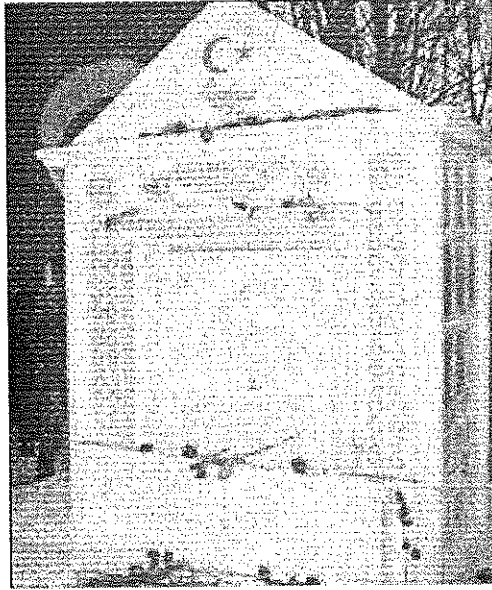
EKLER

Ek 1: Birlik Gazetesinin Bir Nüshasının Baş Sayfası

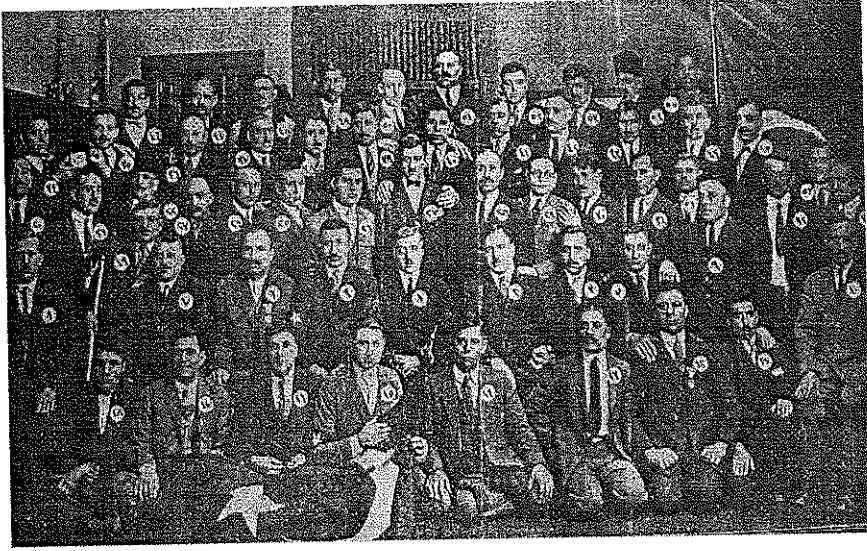
Ek 2: Atatürk'ün Türk Teavün Cemiyeti'ne Hediye Ettiği İmzalı Fotoğrafı

Ek 3: Amerika'ya Giden İlk Türkler İçin Yaptırılan "Hatıra Çeşme"
(Resim: <http://www.ntv.com.tr/news/249016.asp?cp1=1#BODY> adresinden alınmıştır)

**Ek 4: Dr. Fuad Bey (Chicago) Amerika'daki Türkler arasında
Mehmed Fuad, Amerika'da Türkler ve Gördüklerim: Bkz. Ekler'deki
resimler**

Ek 5: Wooster'da Yaşayan Türkler Bir Arada

Mehmed Fuad, Amerika'da Türkler ve Gördüklerim: Bkz. Ekler'deki resimler

1. Elazığ'da İnekli Ahmedoğlu Reis Mehmed Hafız Efendi
2. Elazığ'da Gezinli Süleyman Çavuşoğlu Reis-i Sani Ahmed Efendi
3. Elazığ'da Gezinli Mustafağazade Hafız Mehmed Efendi
4. Elazığ'da Sarıyakublu Çangırazade Veznedar İsmail Efendi
5. Elazığ'da Kinedericli Haliloğlu Osman Efendi
6. Elazığ'da Tekrekli Ahmedoğlu Yasin Ağa
7. Elazığ'da Tilenzitli İsmailoğlu Mehmed Ağa
8. Elazığ'da Sarıyakublu Hüseyinğazade İbrahim Ağa
9. Elazığ'da Perçençli Tatarzade Kabrananoğlu Mustafa Efendi
10. Elazığ'da Dişdilili Monla Mehmedoğlu Mustafa Efendi
11. Elazığ'da Malatyacıklı Bekiroğlu Şikri Ağa
12. Elazığ'da Kinediricli Osmanoğlu Ahmed Efendi
13. Elazığ'da Kozaklı Hasanoğlu Musa Ağa
14. Elazığ'da Balıcalı Abdullahoğlu Mehmed Ağa
15. Sivas'da Divriçli Hacı Osmanzade İbrahim Efendi
16. Elazığ'da Kesrikli Mustafaoğlu İhsan Efendi
17. Elazığ'da Perçençli Nalbandezade Hüseyinoğlu Şevkit Efendi
18. Malatya'da Hekimhanlı İsmailoğlu Hemz Ağa
19. Elazığ'da Tekrekli Haydoroğlu Faik Ağa
20. Elazığ'da Miyadanlı Hasanoğlu Halil Ağa
21. Elazığ'da Hindili Hükambaşı Mehmed Ağa
22. Elazığ'da Malıncıkzade Hasan Ağa
23. Elazığ'da Kinederedereli Ahmedoğlu Mustafa Ağa
24. Elazığ'da Piranlı Hoca Melmed Efendi
25. Elazığ'da Cakıllı Mustafaoğlu Reşid Efendi
26. Kıbrıslı Osman Nidayi Efendi
27. Elazığ'da Hohlu Saidoğlu Mustafa Ağa
28. Elazığ'da Kozaklı Mustafaoğlu Ahmed Ağa
29. Elazığ'da Lemrozade Berber Arif Ağa
30. Elazığ'da Hohlu Osmanoğlu Reşid Ağa
31. Elazığ'da Dişili Këleoğullarından Alioğlu Mustafa Ağa
32. Yanyanlı Arnavud Mehmed Ağa
33. Elazığ'da Zülal Mehmed Ağa
34. Elazığ'da Malatyalı Çermikli Müfitli Mustafa efendi
35. Elazığ'da Kehellili Hasanoğlu Tursun Efendi
36. Elazığ'da Piranlı Abdullahoğlu Cenabi Efendi
37. Elazığ'da Kesrikli Bayrakdar Ahmedoğlu Hasan efendi
38. Hankendili Haliloğlu Mehmed Ağa
39. Elazığ'da Kinedericli Hacı Fettahzade Ömer efendi
40. Elazığ'da Dervişli Kefvoğlu Hüseyin Ağa
41. Elazığ'da İçmeli Hasanoğlu Ahmed Ağa
42. Elazığ'da Hohlu Mehmedoğlu Ömer İfendi
43. Elazığ'da Hohlu Ülişoğlu Süleyman Ağa
44. Elazığ'da Kesrikli İbrahimoğlu İsmail Efendi
45. Elazığ'da Sarıyakublu Hürşidoğlu Halid Ağa
46. Elazığ'da Tekrekli Mehmedoğlu Zevalfukkar Efendi
47. Elazığ'da Hebeyoğlu Cera Ali Ağa
48. Elazığ'da Piranlı Ahmedoğlu Ali Ağa
49. Elazığ'da Kelmahmudlu Nutriğazade Abdülgani Ağa
50. Elazığ'da Kehelli Zevalfukkar Ağa
51. Elazığ'da Holpenkli Pehlivan Hasan Ağa
52. Elazığ'da Germillili Ahmedoğlu Hafız Mevlüd Efendi
53. Elazığ'da Tatar Ömer Efendizade Osman Efendi
54. Elazığ'da Yukarışehirli Debbâğ Arifoğlu Mehmed Ağa
55. Diyarbakırlı Berevilizade Cafer Ağa
56. Elazığ'da Hohlu İbrahim Ağa
57. Elazığ'da Çiteli Mehmedoğlu Davud Ağa